

Kennisuitwisseling bij Lokale Energie coöperaties

Xeni Frencken

- Een case studie naar kennisuitwisseling tussen lokale energie coöperaties in Gelderland en de rol die visies en organisatiestructuur hierin spelen

(Abdel, 2016)

WOORD VOORAF

BACHELORSCRIPTIE VISIES, ORGANISATIESTRUCTUUR EN KENNISUITWISSELING TUSSEN LOKALE ENERGIECOÖPERATIES IN GELDERLAND

Voor u ligt mijn bachelor scriptie over kennisuitwisseling tussen lokale energiecoöperaties in Gelderland, met daarin speciale aandacht voor de rol die visies en organisatiestructuur hierin spelen. In dit voorwoord wil ik de context van het onderwerp voor mij persoonlijk inzichtelijk maken, evenals dat ik hier ruimte heb gemaakt dank uit te dragen naar allen die me hebben geholpen tijdens het proces van dit onderzoek.

In deze geglobaliseerde wereld streef ik er naar het overkoepelende plaatje en de macro dynamiek te begrijpen, van waaruit ik hoop samen met anderen te kunnen werken aan een duurzame samenleving en economie, met gelijke kansen voor iedereen. Ik geloof sterk in het vermogen van mijn generatie om de wereld te verbeteren voor volgende generaties en denk dat we door relatief kleine, regionale en lokale initiatieven op te nemen in een globale benadering, op effectieve(re) wijze een duurzame samenleving en economie kunnen creëren. Globaal beleid heeft echter niet altijd oog voor de macro dynamiek in de wereld, het is daarom zaak dat we lokale initiatieven zoals die op het gebied van energie versterken zodat zij gewicht kunnen geven aan de verandering van onderaf.

Niet alleen vanuit mijn persoonlijk idealisme en student-zijn gaat mijn interesse uit naar de ontwikkeling van lokale energie coöperaties. Ook vanwege mijn werk binnen deze beweging ben ik zeer geïnteresseerd naar wat deze initiatieven en haar initiatiefnemers beweegt kennis uit te wisselen en hoe wij de ontwikkeling en prestatie van deze sub netwerken kunnen verbeteren. Gedurende dit project vond ik een passie om duidelijk te maken *waarom* visies en organisatiestructuur zo belangrijk zijn voor kennisuitwisseling tussen deze initiatieven en dit bij hen onder de aandacht te brengen.

Met erg veel plezier en vervolg heb ik sleutelfiguren bij verschillende coöperaties geïnterviewd, verspreid over Gelderland. Mijn dank gaat dan ook naar alle geïnterviewden uit. Minstens zo groot is mijn dank voor het eerste gesprek met jou, Ruud Schuurs, in april; dit leidde tot al die andere interessante telefoongesprekken, email wisselingen en interviews bij coöperaties. En voor je laatste zetje in de rug, Maarten Visschers, voor de totstandkoming van de laatste twee interviews waardoor ik mijn onderzoek kon afronden.

Tijdens dit onderzoek heb ik op sommige punten in het proces ontzettend geworsteld. Het feit dat ik na drie jaar 'gewoon' gewerkt te hebben weer ging studeren aan de universiteit en de omschakeling van HBO naar Universitair denken was ontzettend leuk en leerzaam, maar ging mij soms niet in de koude kleren zitten.

In het bijzonder wil ik daarom jou bedanken Pele, Marc, Nicolet, Tov, Moshe, Sanne, Ilya, Jesse, Annet, Michiel, Maxime, Sebas, Rosanne, Auke, Suul, Jeroen, Noor, Francesca, Brigitte, Lisa, Berend en Floris; voor je liefde, vriendschap en dialoog die hebben bijgedragen aan de succesvolle en gelukkige afronding van dit onderzoek en de enorme groei die ik heb doorgemaakt als persoon.

Gezien mijn worsteling aan de start, het midden en het bijna einde van dit onderzoeksproject gaat de meeste dank voor dit resultaat uit naar jou, Sietske Veenman. Een betere begeleidster had ik mij niet kunnen wensen. Vaak had jij aan een half woord of zelfs het ontbreken daarvan al genoeg om te weten waar ik vast liep. Het vertrouwen wat je stelde in mij en mijn capaciteit om alles wat in mijn *hoofd* zat, uiteindelijk gestructureerd op *papier* te krijgen heeft me ontzettend geholpen het vertrouwen in mijzelf steeds weer terug te vinden. Jouw begeleiding heeft niet alleen een meerwaarde gehad voor dit onderzoek, maar ook voor mij als persoon. Ik zal er altijd met een glimlach aan terug denken.

Xeni Frencken

Nijmegen, 12 augustus 2016

SAMENVATTING

VISIES, ORGANISATIESTRUCTUUR EN KENNISUITWISSELING TUSSEN LOKALE ENERGIECOÖPERATIES IN GELDERLAND

In dit onderzoek staan kennisuitwisseling tussen energie coöperaties in Gelderland en de rol die visies en organisatiestructuur hierin spelen centraal. In het kader daarvan van is de vraagstelling dan ook;

"Hoe wordt kennis uitgewisseld tussen energie coöperaties in Gelderland en wat is de rol van visies en organisatiestructuur in het versterken van deze initiatieven door kennisuitwisseling?"

- ❖ *Wat zegt de literatuur over de voorwaarden voor kennisuitwisseling tussen energiecoöperaties?*
- ❖ *Wat zijn verschillen en overeenkomsten in organisatiestructuur van coöperaties in Gelderland?*
- ❖ *Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in de visies van coöperaties op de energietransitie, uitdagingen die zij tegenkomen en hoe deze kwesties opgelost dienen te worden?*

In de analyse van het onderzoeksveld zoals bepaald in de doel- en vraagstelling van dit onderzoek kwam naar voren dat er nog weinig onderzoeken zijn gepubliceerd over de rol die visies en organisatiestructuur hebben op de (mate van) kennisuitwisseling tussen lokale energie coöperaties (Arentsen & Bellkom, 2014; Curran, 2012; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010). In een poging een deel van dit kennistekort aan te vullen bouwt het theoriehoofdstuk 2 op tot een nieuw conceptueel kader op basis van elementen uit verschillende andere theorieën.

Met behulp van deze theorieën wordt inzichtelijk gemaakt dat kennisuitwisseling een geëvalueerde, duurzame informatiestructuur is ontwikkelt door een (bedrijfs)orgaan om problemen op te lossen en het leer- of aanpassingsvermogen te vergroten (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006). Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) classificeren verschillende antecedenten van belang voor kennisuitwisseling tussen organisaties; kennis-, organisatie- en netwerkeigenschappen. In deze casus en voor kennisuitwisseling zijn visies en organisatiestructuur van bijzonder belang. In visies op de energietransitie komen met de representaties en verhalen die Curran (2012) en Miller et al (2015) beschrijven vier thema's naar voren; besluitvorming, investeringscapaciteit (financiële middelen en menselijk kapitaal), werkgelegenheid en haalbaarheid van de energietransitie.

Vanuit de theorie bekeken kon gezien de complexiteit en de omvang van de onderzoeksconcepten alleen de nodige informatie worden verkregen door middel van

diepte interviews, welke bij Rijn en IJssel Energie Cooperatie (REIJE), samen voor Duurzame energie Apeldoorn (DeA), 11duurzaam (11d), Thermo Bello (TB), Wageningen op Zon (WoZ) en WindPower Nijmegen (WPN) hebben plaatsgevonden.

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat een gedeelde visie en organisatiestructuur van invloed zijn op de mate van kennisuitwisseling. Kennisuitwisselingen die niet te verklaren zijn door een regionaal component, zijn te verklaren door overeenkomsten in visie en organisatiestructuur. Wat opvallend naar voren komt in gesprekken met coöperaties zijn de kennisuitwisseling tussen DeA en TB, evenals DeA en REIJE. Daarnaast is er de kennisoverdracht tussen TB en 11d, die wederzijds zo groot is dat zij vanuit regionale samenwerking een paraplu organisatie hebben opgericht voor lokale duurzame initiatieven. Als laatste bespreken we de lage kennisuitwisseling van WPN, die alleen soms kennis voedt aan overkoepelende netwerken zoals de CoP.

De eerste aanbeveling is de kennisuitwisseling en de structuren voor kennisuitwisseling zoals de bestaande werkgroepen en tafels in de CoP en bijeenkomsten van de VEG te evalueren, met speciale aandacht voor visies en organisatiestructuur. Met een evaluatie van de kennisuitwisseling tussen coöperaties en daarin aandacht voor visie en organisatiestructuur kunnen gemeenschappelijke referentiekaders tot stand komen bij energie coöperaties in Gelderland, die het leervermogen (de kennisuitwisseling) en daarmee de ontwikkeling deze initiatieven vergroten. (Curran, 2012; Helm, 2008; Miller, 2015; Burt, 2000; Goot, 2009; Ison, 2014; Van Wijk, Jansen & Lyles, 2008). Een dergelijke overeenkomstige manier van verhalen kan helpen de energietransitie concreet vorm te geven en effectieve stappen te zetten richting een duurzame toekomst voor Gelderland (Curran, 2012; Gorp & Goot, 2009; Ison, 2014; Loorbach, Van Baker, Whiteman & Rotmans, 2010).

Inhoudsopgave

Woord vooraf

Samenvatting

1 – Inleiding; klimaatverandering; lange termijn onzekerheid	p 1
1.1 – Decentralisatie van Governance in Europa	p 2
1.1.1 – Nederland: Transitie management	p 2
1.1.2 – Lokale Energiecoöperaties in Gelderland	p 3
1.2 – Maatschappelijke Relevantie	p 4
1.3 – Wetenschappelijke Relevantie	p 6
1.4 – Doelstelling	p 6
1.5 – Onderzoeksmodel	p 7
1.6 – Vraagstelling	p 7
1.7 – Leeswijzer	p 8
2 – Conceptueel kader	p 9
2.1 – Ontwikkeling van lokale energiecoöperaties	p 10
2.2 – Sociaal Kapitaal: een kennismanagement perspectief	p 10
2.3 - Conceptueel model	p 12
2.4 - Het belang van gedeelde visie en systemen	p 13
2.4.1 Systemen: organisatiestructuur	p 14
2.4.2 Visies	p 15
3 – Methodologie	p 18
3.1 – Onderzoeksstrategie	p 18
3.2 – Casus Selectie	p 19
3.3 – Onderzoeksmateriaal	p 22
3.4 – Data verwerking	p 23
3.5 – Operationalisatie	p 23
3.5.1 – Kennisuitwisseling	p 23
3.5.2 – Organisatiestructuur	p 24
3.5.3 – Visie	p 24
3.5.4 – Besluitvorming: van centraal tot decentraal	p 24
3.5.5 – Investeringscapaciteit: menselijk kapitaal	p 24
3.5.6 – Investeringscapaciteit: kosten	p 25
3.5.7 – Werkgelegenheid	p 25
3.5.8 – Haalbaarheid	p 25

4 – Resultaten	p 26
4.1– Kennisuitwisseling	p 26
4.2– Organisatiestructuur: overeenkomsten en verschillen	p 27
4.3– Visie	p 32
4.3.1– Besluitvorming	p 32
4.3.2– Investeringscapaciteit; menselijk kapitaal	p 38
4.3.3– Investeringscapaciteit; kosten vs opbrengsten	p 43
4.3.4– Werkgelegenheid	p 47
4.3.5– Haalbaarheid	p 50
 5 – Conclusie en Discussie	 p 54
5.1– Kennisuitwisseling	p 54
5.1.1– DeA en TB	p 55
5.1.2– DeA en REIJE	p 55
5.1.3–TB en 11d	p 56
5.1.4– WPN	p 56
5.1.5–Samenvattend	p 56
5.2– Aanbevelingen	p 57
5.3 - Reflectie	p 58
 Referenties	 p 61
 Bijlagen	 p 66
Interview Guide	

1 – Inleiding; klimaatverandering, lange termijn onzekerheid

Over de hier besproken ontwikkelingen zal in de paragrafen 1.1 een korte beschouwing volgen, waarmee tevens wordt aangestuurd op de afbakening van het thema van dit onderzoek. Daaropvolgend is de maatschappelijke en wetenschappelijke relevantie van dit onderzoek te vinden in paragraaf 1.2 en 1.3. In de laatste paragrafen van dit hoofdstuk staan de doel- en vraagstelling en een leeswijzer voor het onderzoek beschreven.

Terwijl onzekerheid over wat de toekomst zal brengen toeneemt is één ding zeker; klimaatverandering is onomkeerbaar. Hoewel de wetenschap hierover een steeds standvastiger punt inneemt, is de publieke opinie over de gevaren van klimaatverandering zwakker geworden. We kunnen misschien niet bewijzen dat *alle* extreme weersomstandigheden een gevolg zijn van klimaatverandering, het is zeer moeilijk op basis van statistieken *niet* de conclusie te trekken dat deze omstandigheden wereldwijd steeds heviger en vaker plaatsvinden (Giddens 2015). Het is helaas niet met zekerheid zeggen wannéér dit zal gebeuren, of waar en in welke mate, maar we kunnen ons wel weerbaarder maken tegen deze 'natuur' rampen door middel van klimaatadaptatie en mitigatie (Giddens 2015).

In de aanloop naar dit onderzoek werd ik geïnspireerd door een quote van Anthony Giddens (2015) ... *"In addition to the problem of waiting too long, "global solutions" negotiated at a global level, if not backed up by a variety of efforts at national, regional, and local levels are not guaranteed to work well"*. Giddens (2015) stipt hiermee aan dat klimaatverandering, hoewel een werelds probleem, lokale actie vereist. Ook Ostrom (2010) ziet het belang van de lokale beweging; verschillende regeringsniveaus kunnen acties worden ondernomen die *echt* verschil zullen maken. Aangezien wereldwijde inspanningen nog niet tot een effectief mondiaal verdrag hebben geleid is het belangrijk policentrische en regionale inspanningen die proberen de risico's rondom klimaatverandering te beperken te steunen, in plaats van te focussen op het mondiale debat (Ostrom 2010, Giddens 2015).

Klimaatverandering, mitigatie en adaptatie staan sinds de conferentie in Rio de Janeiro in 1992 hoog op de agenda in onze moderne samenleving (Arentsen & Bellekom, 2014). Mitigatie verwijst naar het terugbrengen van door de mens veroorzaakte veranderingen in het klimaat, terwijl adaptatie verwijst naar het daadwerkelijk weerbaar(der) worden tegen, en gebruik maken van, de impact van de huidige en toekomstige klimaatverandering (Boezeman, 2010). Waar mitigatie vooral lange termijn en wereldwijde voordelen heeft, zijn de voordelen van adaptatie meestal lokaal en sectorspecifiek en is er overlap tussen deze twee essentiële onderdelen (European Union, 2015).

De governance van deze processen – het opzetten van duurzaam beleid en het monitoren van de implementatie er van – heeft ook betrekking op de

mechanismes die nodig zijn om de macht van alle betrokken partijen in balans te brengen en houden (Boezeman, 2010). Overheden kunnen adaptatie bevorderen door het stimuleren van innovaties en creativiteit op zowel maatschappelijk als organisatorisch niveau (Giddens, 2015). De afgelopen decennia zijn de meningen over wat de juiste manier is van beleid opzetten en uitvoeren veranderd; governance in Nederland en in Europa ontwikkelde zich van centraal naar decentraal, en hieruit zijn interessante nieuwe initiatieven en vormen van governance ontstaan (Boezeman, 2010; Loorbach, 2010).

1.1– Decentralisatie van Governance in Europa

Bij de eerste VN conferentie over Milieu en Ontwikkeling in Rio de Janeiro in 1992 werd een agenda voor milieu en duurzame ontwikkeling aangenomen, sindsdien hebben er verschillende ingrijpende veranderingen in klimaat governance plaatsgevonden.

Ten eerste is duurzame ontwikkeling niet langer de grootste uitdaging (Arentsen & Bellekom, 2014). Daarnaast lijken mondiale oplossingen zoals de conferenties in Rio en Parijs niet alleen te veel tijd in beslag te nemen; wanneer deze oplossingen niet worden aangenomen en ondersteund op nationaal, regionaal en lokaal beleidsniveau is de kans erg groot dat dit soort mondiaal beleid vruchteloos en ineffectief blijkt (Ostrom, 2010). De afgelopen decennia heeft in Europa een verschuiving plaatsgevonden van een centrale overheidgebaseerde, richting een meer vrije, marktgebaseerde en decentrale governance- en overheidsstructuur. Met een afname van de macht van centrale overheden, nemen gespreide besluitvormingsstructuren en multi-level governance toe (Loorbach, 2010). Een overvloed aan lokale initiatieven in Europa die zich bezig houden met klimaatverandering, duurzame ontwikkeling en de energie transitie is volop in ontwikkeling.

Afhankelijk van de geografische locatie, de omgeving, ecologie en economie maar ook van defensieve en preventieve kracht worden steden en regio's in meerdere of mindere mate geraakt door de gevolgen van klimaatverandering (Ostrom, 2010). Bij het falen van top-down mondiale governance hebben zich daardoor nieuwe, innovatieve, bottom-up initiatieven ontwikkeld in de nasleep van de Milieuconferentie in Rio (Arentsen & Bellekom, 2014).

1.1.1 Nederland: Transitie management

Ook in Nederland is de governance van deze processen de afgelopen decennia ontzettend veranderd. Lag de focus in de jaren zeventig nog op gezondheid en schone lucht, grond en water, in de jaren tachtig ging dit over in beleid wat probeerde ook ecosystemen te beschermen door het voorkomen van vervuiling, hierbij alle belanghebbenden te betrekken. Tijdens de jaren negentig breidde dit

zich uit naar een gevoel van internationale verantwoordelijkheid; er was aandacht voor internationale luchtkwaliteit en opwarming van de aarde (Boezeman, 2010)

De afgelopen tien jaar lag de focus in het Nederlandse beleid op *duurzame ontwikkeling* (Keijzers, 2000). Multisectorale oplossingen en de beperking van nationaal gebruik en uitstoot zijn hierin belangrijk, evenals het integreren van nationale, internationale, ecologische, economische en maatschappelijke belangen in nieuwe processen – alles om deze eerder genoemde gemeenschappelijke doelen in klimaatadaptatie en mitigatie te bereiken (EuropeanUnion, 2015; Keijzers, 2000).

De eerste breuk met traditioneel Nederlands beleid was in 2001, toen –in eerste instantie als test- een nieuw beleidsproces werd ingezet onder de vlag ‘Transitie Management’ (Loorbach, 2010). Hieruit is het energietransitie programma meest bekend. De afgelopen jaren zijn verschillende beleidsprocessen op verschillende niveaus ontstaan in het licht van de energietransitie. Zij vormen een groot scala aan innovatieve netwerken met een gedeelde agenda voor maatschappelijke hervorming en een toenemende invloed op beleid voor stroomvoorziening, water management en mobiliteit (Arentsen & Bellekom, 2014; Loorbach, 2010; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010). De inzet van deze netwerken op duurzame ontwikkeling is hoog, het structureren en op de juiste manier verhalen over deze toekomst vormen een goede stap richting een duurzame toekomst (Curran, 2012; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010).

1.1.2 – Lokale Energiecoöperaties in Gelderland

Initiatieven ontstaan in het licht van de energietransitie bestaan onder andere uit lokale energiecoöperaties. Deze energiecoöperaties distribueren duurzame energie, vaak in combinatie met de opwek van eigen zonne-, wind- of biomassa-energie. Ook brengen zij de lokale gemeenschap samen om te praten over duurzaamheid en ondersteunen zij lokale duurzame initiatieven (Schuurs, 2016).

In Gelderland zijn verschillende grote en kleinere netwerken ontstaan die deze lokale energiecoöperaties en andere lokale duurzame initiatieven samenbrengen. Net als de landelijke lokale energiemonitor HIERopgewekt willen zij inspireren, verbinden en een platform vormen voor kennisuitwisseling. In Gelderland is niet alleen het Gelders Energie Akkoord (GEA) opgezet maar werden twee overkoepelende netwerken gevormd de Community of Practice (CoP) en Vereniging Energiecoöperaties Gelderland (VEG).

De CoP is een netwerk van lokale energiecoöperaties in Gelderland met als doel lokale coöperaties te verbinden en ondersteunen. Dit netwerk faciliteert kennisuitwisseling door het aanleggen van online kennis dossiers met hierin een

omschrijving van energiebesparende, zonne- en windenergie projecten die al werden opgezet. Ook host de CoP bijeenkomsten waar coöperaties in werkgroepen bijeen komen en presentaties en trainingen over uiteenlopende duurzame energie gerelateerde onderwerpen worden gehouden. De CoP is naar verluidt een weerspiegeling van de snel groeiende beweging van lokale energiecoöperaties, bestaande uit zowel meer ontwikkelde als beginnende initiatieven (HIERopgewekt, 2015).

Met een gedeelde visie voor maatschappelijke hervorming zijn coöperaties in de CoP op zoek naar manieren om samen te werken. Iedere coöperatie heeft immers ook haar eigen individuele visie en doelen en wil deze laten passen in, en laten ondersteunen door, het geheel. Daarnaast wil de CoP vorm geven aan de rol en verantwoordelijkheden van belanghebbenden in de energietransitie (CoP, 2015). Het structureren van deze samenwerking en daarin op de juiste manier verhalen over een gezamenlijke, duurzame toekomst zal helpen concreet gestalte te geven aan de gezamenlijk te bewandelen weg (Curran, 2012; Gorp & Goot, 2009; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010).

Waar de neuzen dezelfde kant op staan, ontstaan samenwerkingen. Zo vonden zeven lokale coöperaties in Gelderland elkaar in de aanvraag van een Europese Subsidie en het ontwikkelen van het Gelders Energie Akkoord. In maart 2016 richtten zij de Vereniging Energiecoöperaties Gelderland op. Met hulp van de provincie Gelderland en de Radboud Universiteit is het hen gelukt de Europese Subsidie gericht op de verdere professionalisering van lokale duurzame energiecoöperaties toegekend te krijgen. Hoewel de VEG niet is opgezet als vervanging van de CoP als platform voor kennisuitwisseling, begint ook zij de vorm van een kennisplatform te krijgen.

De VEG legt de focus op kennisuitwisseling, maar benadrukt dat zij ook wil zorgen voor professionalisering van de lokale beweging. Zij onderscheiden zich van de CoP omdat zij hiervoor niet alleen lokale energie coöperaties overkoepelen maar ook NGO's en lokale aannemers toegewijd aan duurzaam leven en bouwen (VEG, 2016). Hiermee is de VEG toegankelijk voor een breder publiek en brengen ze verschillende belanghebbenden in de energietransitie samen.

1.2– Maatschappelijke Relevantie

Dit onderzoek wil een bijdrage leveren aan het verbeteren van de ontwikkeling van lokale energie coöperaties, door middel van het vergroten van het leervermogen van deze relatief nieuwe vormen van governance in de transitie naar hernieuwbare bronnen. Verondersteld wordt dat lokale initiatieven zoals energie coöperaties in Gelderland innovatieve sociale programma's kunnen ontwikkelen en hervorming teweeg brengen in meerdere maatschappelijke lagen (Arentsen & Bellekom, 2014). De potentie die deze opkomende vorm van

governance in de energietransitie heeft, maakt het interessant de individuele organisatiestructuur van deze initiatieven te bekijken (Huybrechts & Mertens, 2014).

Hoewel de CoP en VEG de andere dimensies, de relationele en structurele dimensie, zoals besproken door Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) in kaart brengen door het aanleggen van dossiers met daarin bestaande samenwerkingsverbanden, aangesloten coöperaties en het aantal relaties en frequentie van kennisuitwisseling tussen coöperaties, staan daarmee nog niet *alle* factoren die van invloed zijn op kennisuitwisseling op de agenda binnen deze netwerken.

Voor een duurzame samenwerking tussen en ontwikkeling van deze initiatieven zijn gemeenschappelijke referentiekaders – ook wel verhalen, representaties of visie genoemd – en de structuur waarin deze initiatieven opereren – ook wel organisatiestructuur of systemen genoemd – van belang (Curran, 2012; Helm, 2008; Miller, 2015; Burt, 2000; Goot, 2009; Ison, 2014; Van Wijk, Jansen & Lyles, 2008). Door Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) worden deze visies en systemen geclassificeerd als de cognitieve dimensie van kennisuitwisseling. Burt (2000) stipt daarnaast aan dat geografische ligging van organisaties invloed heeft op kennisuitwisseling, omdat dit een direct effect heeft op het ontstaan van relaties en de frequentie van contact.

De gemeenschappelijke visie en structuur uit de cognitieve dimensie (Van Wijk, Jansen & Lyles, 2008) verwijzen naar de kenmerken *in* relaties die gedeelde representaties, interpretaties en betekenissystemen tussen organisaties bieden (Curran, 2012; Helm, 2008; Miller, 2015). Een dergelijke overeenkomstige manier van verhalen kan helpen de energietransitie concreet vorm te geven en effectieve stappen te zetten richting een duurzame toekomst (Curran, 2012; Gorp & Goot, 2009; Ison, 2014; Loorbach, Van Baker, Whiteman & Rotmans, 2010).

Met het oog op de Europese subsidie ten behoeve van de professionalisering van duurzame energie coöperaties en de prangende noodzaak van de transitie naar hernieuwbare bronnen, is van belang te onderzoeken wat de voorwaarden voor kennisuitwisseling het zoals hierboven beschreven precies zijn en hoe een versnelling van de ontwikkeling van deze lokale initiatieven optimaal gefaciliteerd kan worden. Het inzichtelijk maken van de (voorwaarden voor) kennisuitwisseling *tussen* energie coöperaties in Gelderland kan bijdragen aan de ontwikkeling en het leervermogen *van* lokale energie coöperaties (van Wijk, Jansen & Lyles, 2008).

In het licht van de ontwikkeling van deze initiatieven wil dit onderzoek ook bijdragen aan het op de agenda zetten van kennisuitwisseling, zowel bij overkoepelende netwerken als coöperaties zelf, met daarin aandacht voor de rol

die visies en organisatiestructuur hierin spelen. Inzicht in de rol die visies en organisatiestructuur spelen in de mate van kennisuitwisseling kan overkoepelende netwerken zoals de CoP en VEG helpen deze uitwisseling optimaal te faciliteren om zo een sterker draagvlak te creëren voor de energietransitie (Arentsen & Bellekom, 2014; Curran, 2012; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010).

1.3– Wetenschappelijke Relevantie

Over de rol die visies en organisatiestructuur van lokale initiatieven spelen in de kennisuitwisseling tussen dergelijke initiatieven is nog maar weinig bekend (Arentsen & Bellekom, 2014; Curran, 2012; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010), hoewel de VEG en CoP gericht zijn op het vergroten en verbeteren van deze uitwisseling (HierOpgewekt, 2015). In het inzichtelijk maken van de kennisuitwisseling tussen lokale energie coöperaties in Gelderland en welke factoren deze kennisuitwisseling optimaal faciliteren, staan visies en organisatiestructuur daarom centraal.

In het licht van de grootschalige energietransitie waarin samenlevingen en organisaties onzekerheden over de toekomst het hoofd bieden en voor complexe keuzes staan, heeft onderzoek naar hoe betrokkenen de toekomst zien (*visie*) grote potentiële waarde (Goot, 2009; Miller, 2015; Curran, 2012). Daarnaast is ook de vorm (*structuur*) waarin initiatieven opereren een indicator voor de duurzaamheid van deze samenwerkingsverbanden (Burt, 2000).

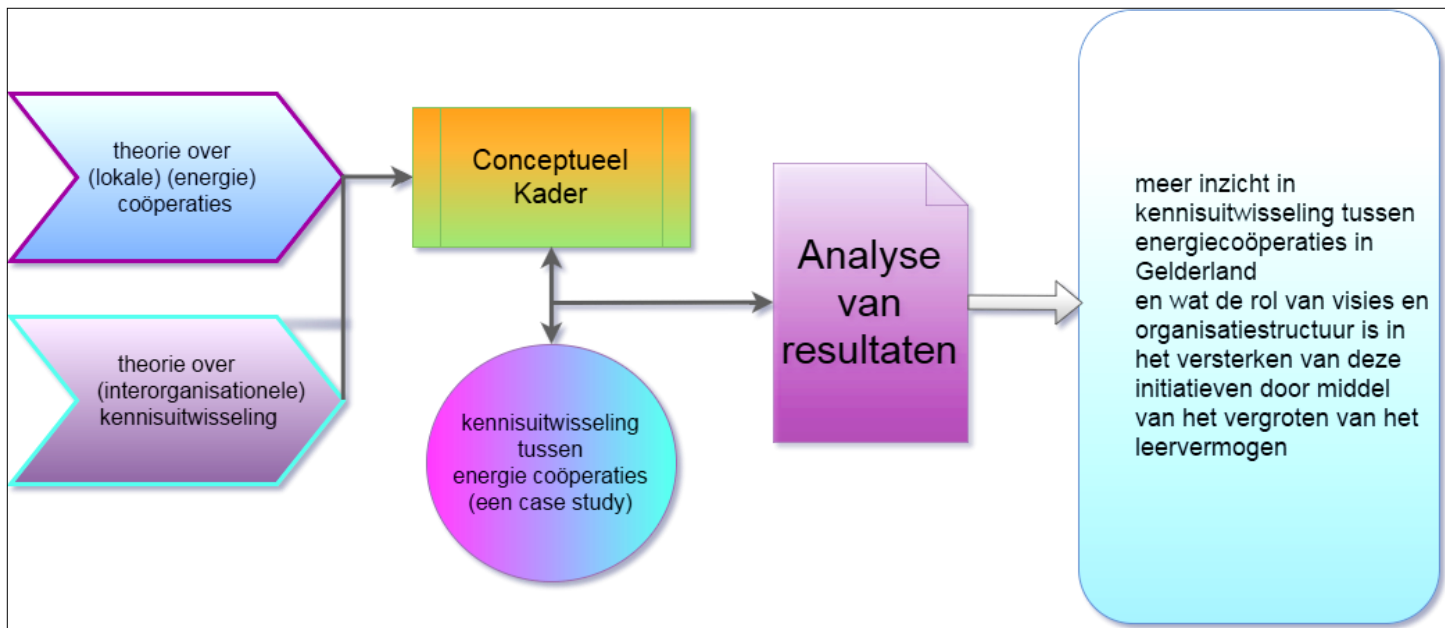
Lokale energiecoöperaties komen samen in netwerken zoals hierboven beschreven en in regionale samenwerkingen, maar zijn niet allemaal hetzelfde. Dat lokale energiecoöperaties verschillen in de manier waarop zij energie opwekken en distribueren, omvang en leeftijd maakt het interessant te onderzoeken wat er voor zorgt dat zij kennis uitwisselen, in welke mate zij kennis uitwisselen en hoe deze uitwisseling vergroot kan worden.

1.4– Doelstelling

Voortvloeiend uit het beschreven project kader en de casus omschrijving zullen kennisuitwisseling tussen energiecoöperaties in Gelderland en de rol die visies en organisatiestructuur hierin spelen centraal staan in deze scriptie. In het kader daarvan van is de doelstelling dan ook;

"Meer inzicht krijgen in de rol die visies en organisatiestructuur spelen in kennisuitwisseling tussen lokale energiecoöperaties in Gelderland, om aanbevelingen te kunnen doen over het verbeteren van de ontwikkeling en prestatie van deze subnetwerken door het vergroten van het leervermogen."

1.5– Onderzoeksmodel

Onderzoeksmodel (bron: auteur met draw.io)

1.6– Vraagstelling

Hoe wordt kennis uitgewisseld tussen energie coöperaties in Gelderland en wat is de rol van visies en organisatiestructuur in het versterken van deze initiatieven door kennisuitwisseling?

- ❖ Wat zegt de literatuur over de voorwaarden voor kennisuitwisseling tussen energiecoöperaties?
- ❖ Wat zijn verschillen en overeenkomsten in organisatiestructuur van coöperaties in Gelderland?
- ❖ Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in de visies van coöperaties op de energietransitie, uitdagingen die zij tegenkomen en hoe deze kwesties opgelost dienen te worden?

1.7 – Leeswijzer

Theoriehoofdstuk 2 bouwt op tot een nieuw conceptueel kader op basis van elementen uit verschillende andere theorieën. Dit kader omschrijft de ontwikkeling van het coöperatieve model in licht van de energietransitie, maakt duidelijk wat kennisuitwisseling is en de antecedenten voor kennisuitwisseling zijn.

In hoofdstuk 3 wordt ingegaan op de onderzoeksmethode en de te onderzoeken concepten waarna in hoofdstuk 4 de resultaten van de analyse van de onderzoek data worden weergegeven.

Hoofdstuk 5 presenteert de conclusies van dit onderzoek naar kennisuitwisseling tussen lokale energie coöperaties in Gelderland en de aanbevelingen die daaruit voortkomen, waarna het afsluit met een reflecterende toelichting van het onderzoeksproces.

2 – Conceptueel kader

Hoewel bestaande netwerken in het licht van de energietransitie in de provincie Gelderland en daarbuiten er op gericht zijn de prestatie van lokale initiatieven te vergroten door middel van kennisuitwisseling, laat de wetenschap over kennisuitwisseling tussen dergelijke initiatieven en de rol die visies en organisatiestructuur hierin spelen te wensen over. In de analyse van het onderzoeksveld zoals bepaald in de doel- en vraagstelling van dit onderzoek kwam naar voren dat er nog weinig onderzoeken zijn gepubliceerd over de rol die visies en organisatiestructuur hebben op de (mate van) kennisuitwisseling tussen lokale energie coöperaties (Arentsen & Bellkom, 2014; Curran, 2012; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010).

In een poging een deel van dit kennistekort aan te vullen bouwt dit theoriehoofdstuk op tot een nieuw conceptueel kader op basis van elementen uit verschillende andere theorieën van Baldassarri en Diani (2007), Curran (2012), Huybrechts en Mertens (2014), Fukuyama (1995), Van der Helm (2008), Miller (2015), Kwon (2002), Ma en Zeng (2002), McElroy, Jorna en van Engelen (2006), Ostrom en Ahn (2003) en Van Wijk, Jansen en Lyles (2008),

De theorieën van Huybrechts en Mertens (2014), Ostrom en Ahn (2003) en McElroy, Jorna en van Engelen (2006) in paragraaf 2.1 omschrijven de ontwikkeling van het coöperatieve model in licht van de energietransitie met daarin speciale aandacht voor collectieve actie en kennisuitwisseling. Om uit te leggen wat kennisuitwisseling is en wat antecedenten voor kennisuitwisseling tussen organisaties zijn worden elementen uit de theorieën van Fukuyama (1995), Kwon (2002), McElroy, Jorna en van Engelen (2006) en Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) toegepast in paragraaf 2.2. In diezelfde paragraaf worden de onderzoeksconcepten aangescherpt op basis van deze theorieën en naar aanleiding van wat Curran (2012), Gorp en Goot (2009) en Loorbach, Van Bakel, Whiteman en Rotmans (2010) zeggen over de juiste stappen voor lokale initiatieven, richting een duurzame toekomst. In paragraaf 2.3 vindt u het conceptueel model opgesteld op basis van de theoretische bespreking in paragraaf 2.1 en 2.2. In paragraaf 2.4 wordt dieper in gegaan op het belang en de betekenis van de te onderzoeken concepten, waarin de theorieën van Baldassarri en Diani (2007) en Ma en Zeng (2002) de organisatiestructuur van burgerinitiatieven belichten en de theorieën van Curran (2012), Van der Helm (2008) en Miller et al (2015) worden gebruikt om het concept visies inzichtelijk maken.

2.1– Ontwikkeling van lokale energievoöperaties

Lokale energievoöperaties kunnen in de energietransitie en binnen transitie management een oplossing zijn voor de enorme invloed van de markt en haar mechanismen (Huybrechts & Mertens, 2014). Door middel van het vertrouwen wat burgers en belanghebbenden in hen stellen kunnen zij het free-rider effect overkomen. Deze initiatieven richten zich op het duurzaam opwekken en het terugbrengen van de consumptie van energie, de inzet om de rest van de samenleving hierin mee te nemen is groot. Toch hebben ook deze lokale initiatieven bepaalde beperkingen, zoals een beperkte toegang tot kapitaal en trage besluitvorming, en is er nog vrij weinig bekend over het ontstaan van het coöperatieve businessmodel in het veld van hernieuwbare energie (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006). Dit is waarschijnlijk ook de oorzaak van het tot nu toe vrij kleine marktaandeel en de onconstante ontwikkeling van coöperatieve initiatieven (Huybrechts & Mertens, 2014).

Lokale coöperaties gericht op de energietransitie (ont)staan midden in de maatschappij en staan dicht bij zowel burgers als lokale ondernemingen dan de overheid. Sub netwerken zoals lokale energievoöperaties hebben een karakteristiek patroon van sociale activiteiten, welke collectieve actie mogelijk maken en de basis vormen voor kennisdeling (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006). Zij hebben een gezamenlijk belang, namelijk het versnellen van de energietransitie en kunnen worden omschreven als 'sociale ondernemingen' of 'sociaal innovatief kapitaal' (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006; Huybrechts & Mertens, 2014). Zowel Ostrom en Ahn (2010) als Huybrechts en Mertens (2014) concluderen dat de structuur van deze organisaties een voordeel heeft vanwege het proces van onderlinge controle en leren (*kennisuitwisseling*) die het aanpassingsvermogen naar succesvolle strategieën vergroten en versnellen.

2.2– Sociaal Kapitaal: een kennismanagement perspectief

Zoals eerder genoemd bezitten lokale energie coöperaties een karakteristiek patroon van sociale activiteiten die collectieve actie mogelijk maken en de basis vormen voor gedeelde kennis (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006). Maar wat *is* gedeelde kennis eigenlijk? Gedeelde kennis is een geëvalueerde, duurzame informatiestructuur ontwikkelt door een (bedrijfs)orgaan om problemen op te lossen en het leer- of aanpassingsvermogen te vergroten, we noemen deze gedeelde kennis ook wel sociaal kapitaal (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006).

Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) classificeren verschillende antecedenten van belang voor kennisuitwisseling tussen organisaties; kennis-, organisatie- en netwerkeigenschappen. *Kenniseigenschappen* hebben betrekking op onderliggende kenniscomponenten en de wisselwerking daartussen, *organisatie*

eigenschappen gaan om het absorptievermogen van organisaties, wat beïnvloedt wordt door de grootte en leeftijd en *netwerkeigenschappen* refereren aan de belangrijke rol die sociale relaties spelen in het faciliteren van kennisuitwisseling.

Kenniseigenschappen refereren naar kennis ambigüiteit als een belangrijke voorspeller van kennisuitwisseling tussen organisaties. Kennis ambigüiteit is de (on)toegankelijkheid van kennis. Hoewel de onzekerheid over interactie van kenniscomponenten en de ontoegankelijkheid er van kennis van organisaties kan beschermen tegen imitatie van anderen, hindert zij de transfer van informatie. Hoge kennis ambigüiteit heeft daarom een negatieve invloed op kennisuitwisseling.

Organisatie-eigenschappen; Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) leggen de focus op eigenschappen van de organisatie zelf en hoe deze de kennisuitwisseling beïnvloeden. De grootte van organisaties heeft een positief effect naarmate deze toeneemt, terwijl de leeftijd van de organisatie die veelal gelijk toeneemt een negatief effect heeft op de kennisuitwisseling. Het absorptievermogen - het vermogen externe informatie te herkennen, verwerken en toe te passen - wordt beïnvloed door leeftijd en grootte en faciliteert kennisuitwisseling tussen organisaties.

Netwerkeigenschappen kunnen worden onderverdeeld in drie dimensies: de structurele, relationele en de cognitieve dimensie. De *structurele dimensie* heeft betrekking op het aantal relaties met andere coöperaties en de centrale positie ten opzichte van andere coöperaties in het netwerk. De structurele dimensie is gerelateerd aan twee analytische aspecten van de theorie over sociaal kapitaal zoals vastgesteld door Kwon (2002), Fukuyama (1995) en McElroy, Jorna en Van Engelen (2006); *Netwerken en Regels*.

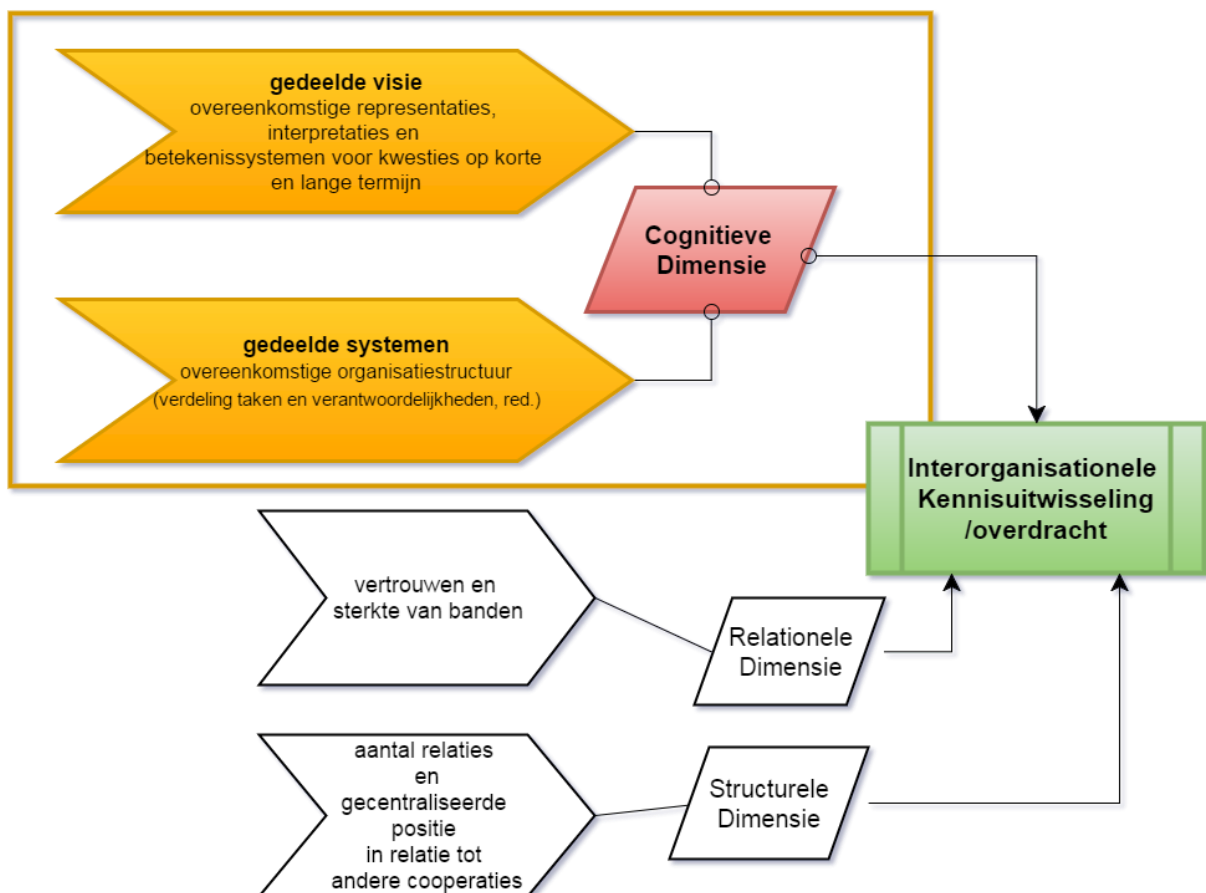
De *relationele dimensie* heeft betrekking op vertrouwen en de sterkte van de banden met partners, als gevolg van de hechtheid tussen coöperaties die toeneemt met de frequentie van interactie en communicatie. De relationele dimensie is verwant aan het *Vertrouwensaspect*, aan *Regels* en aan *Normen* uit de theorie over sociaal kapitaal (Kwon, 2002; Fukuyama, 1995; McElroy, Jorna & van Engelen, 2006).

De *cognitieve dimensie* is gerelateerd aan gedeelde visie en systemen van coöperaties. Deze dimensie refereert naar de kenmerken *in* relaties die gedeelde representaties, interpretaties en betekenissystemen tussen organisaties bieden. Deze dimensie kan worden gekoppeld aan de analytische aspecten *Overtuigingen* en *Normen* zoals vastgesteld door Fukuyama (1995), Kwon (2002) en McElroy, Jorna en van Engelen (2006). De cognitieve dimensie is opgedeeld in gedeelde visies en systemen; overeenkomsten in gebruiken en organisatiestructuur faciliteren inter organisationele kennisoverdracht zoals de kennisuitwisseling tussen energie coöperaties, die zich hierdoor beter kunnen ontwikkelen en door

een vergroot leervermogen sneller tot passende strategieën kunnen komen (van Wijk, Jansen & Lyles, 2008).

Er zijn meerdere antwoorden op de vraag *waarom* in dit onderzoek de focus ligt op het verzamelen van materiaal over de cognitieve dimensie van kennisuitwisseling tussen deze coöperaties. Er nog maar weinig bekend over de gedeelde visies en systemen van energiecoöperaties (Arentsen & Bellekom, 2014; Curran, 2012; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010). Deze dimensie refereert naar de kenmerken *in* relaties die gedeelde representaties, interpretaties en betekenissystemen tussen organisaties bieden. Daarnaast zijn lokale coöperaties een vrij nieuwe vorm van decentrale governance in het veld van de energietransitie wat het interessant maakt te kijken naar de individuele organisatiestructuur van deze initiatieven (Huybrechts & Mertens, 2014), vanuit een perspectief wat nog niet eerder door de functie van de CoP en de VEG werd belicht. Als laatste is er de kwestie van beperkte tijd, die binnen *dit* onderzoeksproject weinig ruimte laat om alle dimensies van kennisuitwisseling zoals geclassificeerd door Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) de aandacht te geven zij verdienen en onderlinge verbanden inzichtelijk te maken.

2.3– Conceptueel model

Conceptueel Model 1 met de te onderzoeken concepten in het oranje vlak. Getekend met draw.io door Xeni Frencken

2.4– Het belang van gedeelde visie en systemen

In het licht van de grootschalige energie transitie waarin samenlevingen en organisaties onzekerheden over de toekomst het hoofd bieden en voor complexe keuzes staan, heeft onderzoek naar hoe betrokkenen de toekomst zien (*visie*) grote potentiële waarde (Goot, 2009; Miller, 2015; Curran, 2012). Daarnaast is ook de vorm (*structuur*) waarin initiatieven opereren een indicator voor de duurzaamheid van deze samenwerkingsverbanden (Burt, 2000). Hoewel Ostrom (2010) wanneer ze over sociale- en burgercollectieven spreekt steeds refereert aan “*such polycentric systems*”, noemen Baldassarri en Diani (2007) en Ma en Zeng (2002) naast de *polycentrische structuur* nog andere mogelijke structuren voor dergelijke sociale netwerken; de *hiërarchische structuur* en de *ster structuur*.

Inzicht in de verdeling van taken en verantwoordelijkheden van lokale energiecoöperaties is van belang omdat deze structuur niet alleen aangeeft in welke mate een initiatief afhankelijk is van één of enkele personen en dus hoe kwetsbaar het is (Burt, 2000). De structuur geeft ook een indicatie van de mogelijkheid tot het aangaan van verbindingen met andere initiatieven en het vormen van sociaal kapitaal (*gedeelde kennis*) door middel van een sterk extern netwerk (Burt, 2000; Baldassarri & Diani, 2007). De hier eerder besproken cognitieve dimensie uit theorie van Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) aanhoudend wordt in deze scriptie niet ingegaan op het *effect* van de structuur, maar ligt de focus op *overeenkomstigheden* in de organisatiestructuur van de onderzochte energiecoöperaties, daar overeenkomstige organisatiestructuur door Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) geacht wordt van positieve invloed te zijn op de mate van kennisuitwisseling.

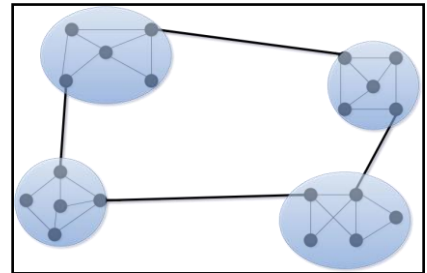
Om te komen tot een productieve dialoog over duurzaamheid en de energietransitie legt Curran (2012) evenals Helm (2008) en Miller et al (2015) de focus op verhalen en representaties; een elementaire vorm van menselijke interactie die de integratie van diverse groepen mogelijk maakt zodat gemeenschappelijke referentiekaders tot stand kunnen komen.

Verhalen en representaties helpen ons de toekomst voor te stellen en zijn een sociaal middel, te gebruiken bij het coördineren en organiseren van ideeën voor het gezamenlijk bouwen aan een duurzame toekomst (Ison, 2014; Miller et al, 2015). Hoewel ze meerdere namen kunnen dragen, zoals ook verhalen of narratieven, zijn deze representaties hoe dan ook een geïntegreerd onderdeel van het proces waarmee we tot gedeelde visies en systemen komen. In het licht van de energietransitie bieden representaties en verhalen een taal die toegankelijk is voor allen betrokken bij de energietransitie en kunnen zij ons helpen tot gezamenlijke communicatie strategieën en praktijken te komen (Ison, 2014; Miller et al, 2015).

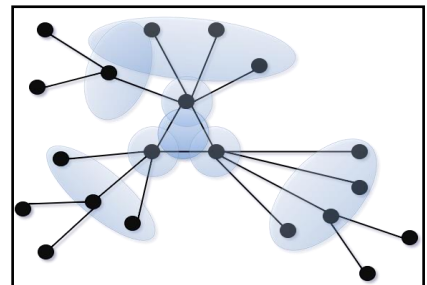
2.4.1 – Systemen: organisatiestructuur

Wanneer we het hebben over het systeem van organisaties, ofwel de *structuur*, spreken we over de wijze waarop de taken en verantwoordelijkheden binnen een organisatie zijn verdeeld. Ma en Zeng (2002) en Baldassarri en Diani (2007) beschrijven drie mogelijke structuren voor sociale netwerken waaronder lokale energiecoöperaties; de policentrische structuur, hiërarchische structuur en ster structuur.

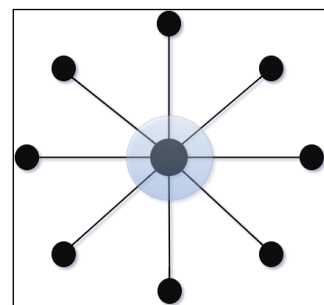
De *policentrische structuur* bestaat uit meerdere onderling verbonden kernorganen, met ieder verantwoordelijkheden en taken, waardoor machtconcentratie in de organisatie wordt voorkomen. Besluitvorming vindt decentraal plaats. Dit betekent dat de mobilisatie van een klein aantal betrokkenen niet direct grootschalige actie tot gevolg heeft en besluitvorming wat langer duurt, maar als positief gevolg van deze organisatiestructuur heeft het verdwijnen van één belangrijke actor maar een gering negatief effect op de organisatie. (Baldassarri & Diani, 2007)

In de *hiërarchische structuur* is de structuur gebouwd op kernactoren, wiens gedrag en houding van grote invloed zijn op de rest van de organisatie. Besluitvorming vindt centraal plaats en gaat sneller dan in policentrische structuren maar wanneer één kernactor wegvalt heeft dit gevolgen voor de hele organisatie of een groot deel van de organisatie (Baldassarri&Diani 2007, Burt 2000, Ma & Zeng 2002).

Organisaties en netwerken met de *sterstructuur* worden in stand gehouden door één centrale actor en besluitvorming vindt centraal plaats. Op het moment dat deze wegvalt stort de hele structuur in en houdt de organisatie op te bestaan (Ma & Zeng, 2002).

2.4.2 - Visies

Als we spreken over visies spreken we over de manier waarop we een kwestie opvatten en waarnemen, hoe we denken dat de kwestie zich zal ontwikkelen en hoe dit kan worden opgelost. Visies komen tot stand vanuit universele opvattingen, ook wel verhalen of representaties genoemd (Curran, 2012; Helm, 2008; Miller, 2015). Er zijn verschillende thema's die een rol spelen in de transitie naar hernieuwbare bronnen en de visie van lokale energie coöperaties (Arentsen & Bellekom 2014). Om aan al deze thema's recht te doen wordt in deze paragraaf opgebouwd tot een overzicht van representaties en verhalen die toekomstvisies van lokale energiecoöperaties vormen. Hiervoor wordt eerst het kader met visies op duurzaamheid van Miller et al (2015) besproken, aangevuld met de in categorieën ingedeelde representaties van Curran (2012). De in totaal zeven verschillende verhalen of representaties uit de theorieën van Miller et al (2015) en Curran (2012) van belang voor het beantwoorden van de vraagstelling in dit onderzoek vullen elkaar aan maar hebben ook enige overlap. Het overzicht in tabel 1 aan het einde van dit hoofdstuk is een samenvoeging van deze zeven representaties of verhalen en daarom opgebouwd uit vier representaties en verhalen.

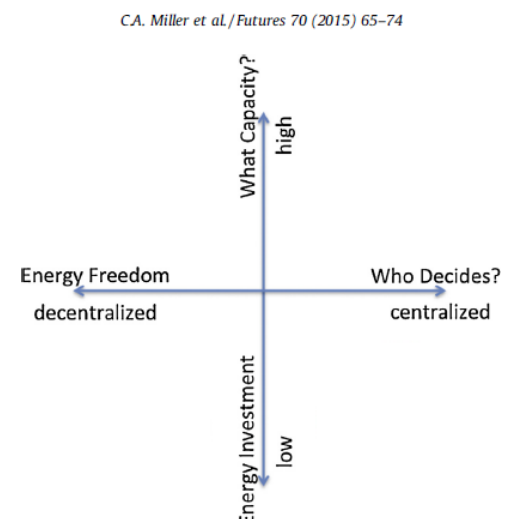
Miller

Op basis van verhalen en representaties bouwen Miller et al (2015) een kader als methode voor het komen tot gedeelde visie en praktijk voor de toekomst. Dit kader is opgebouwd uit twee assen, waarvan iedere as een weergave is van een belangrijke onzekerheid (*verhaling, representatie*) over de toekomstige energie consumptie en productie. Het onderzoek toetste verschillende onzekerheden, zoals de maatschappelijke en politieke wil te veranderen, de investeringscapaciteit nodig voor transitie naar hernieuwbare bronnen, besluitvorming over energie en sociaaltechnologische innovatie. Hieruit werden twee assen geselecteerd; besluitvorming en investeringscapaciteit.

De eerste 'as' heeft betrekking op hoe de toekomst *er uit ziet* in de ogen van de betrokkenen bij de energie transitie, de tweede heeft betrekking op hoe die toekomst zich zal ontwikkelen van *nu* tot aan 2050.

Besluitvorming kan variëren van sterk gecentraliseerd tot juist zeer decentraal, waarin een decentrale regulatie van energie lager en lokaal ligt als onderdeel van een innovatief ecosysteem, en een centrale regulatie juist een grotere invloed van bedrijfsleven en overheid inhoudt (Miller et al, 2015).

In een toekomstvisie met lage investeringscapaciteit zouden er minder middelen en wil zijn om de nodige veranderingen te maken voor investering in nieuwe

energie systemen. Toekomstvisies met grote investeringscapaciteit daaraan tegen veronderstellen niet alleen meer beschikbaar kapitaal maar gaan hand in hand met een toevoer van getalenteerde mensen en beleidsmakers, gefocust op hernieuwbare bronnen en het volbrengen van de energietransitie op grote schaal. Een focus gebaseerd op huidige trends zoals innovatieve netwerken en initiatieven die al in licht van de transitie zijn ontstaan (Miller et al, 2015).

Curran

Curran (2012) organiseert samenhangende representaties en verhalen, die de toekomst van hernieuwbare bronnen in Australië omkaderen en Miller et al's (2015) kader deels overlappen maar ook aanvullen. Curran (2012) onderscheidt representaties en verhalen over de toekomst van hernieuwbare bronnen in vier categorieën; Haalbaarheid, Veiligheid, Werkgelegenheid en Kosten.

Haalbaarheid; het gat tussen de onzekerheden omtrent klimaatverandering en de kennis over wat hernieuwbare bronnen zullen betekenen voor energiekosten, banen en hoe betrouwbaar en veilig de stroomvoorziening zal zijn laat ruimte open voor redenering van betrokkenen. Deze redenering verschilt in tijd, per context en per groep.

Veiligheid wordt, hoewel ook onderdeel van haalbaarheid, door Curran (2012) apart genoemd en omschreven als fundamenteel voor de leefstijl en economische prestatie van een land. Opgebouwd uit betrouwbaarheid (zal de stroomtoevoer continu beschikbaar zijn met zo weinig mogelijk onderbrekingen), betaalbaarheid (zal de stroomvoorziening voor iedereen beschikbaar zijn) en effectiviteit (zal er met de nieuwe stroomtoevoer voldoende ruimte zijn voor economische groei en maatschappelijke ontwikkeling) raakt *veiligheid* in ieder opzicht dezelfde onderdelen als *haalbaarheid*. Daar dit geen onderzoek is met als doel iets te zeggen over de economische groei of leefstijl van Nederland noch Gelderland en deze onderwerpen hooguit als thema in visies voor een duurzame toekomst worden besproken, zal *Veiligheid* in deze scriptie als onderdeel van *Haalbaarheid* worden behandeld.

Werkgelegenheid; de naam spreekt al voor zich, deze representatie heeft betrekking op banen en werkgelegenheid in het licht van de transitie naar hernieuwbare energie bronnen. Werkdiscoursen liggen gevoelig en gaan met een hoop emotie gepaard, hierdoor polariseren representaties over werkgelegenheid regelmatig. Of de energietransitie en een 'duurzame toekomst' al dan niet werkgelegenheid zal creëren lijkt dan ook erg onzeker.

Kosten; nieuwe technologische ontwikkelingen zoals hernieuwbare energie zijn meestal kostbaar, zelfs of misschien in het bijzonder op grote schaal. De kostenplaatjes variëren afhankelijk van de bron, het land etc. Zo is in het Nederlandse coalitieakkoord 80 miljoen euro beschikbaar gesteld, waarvan de provincie Gelderland in 2016 210.000 euro beschikbaar stelt voor het professionaliseren van energie coöperaties, 15 miljoen voor een onafhankelijke evaluatie groep en 9 miljoen voor het verduurzamen van woningen, bedrijven en het opwekken van hernieuwbare energie (Provincie Gelderland, 2016). Binnen een representatie van kosten spelen subsidies, nieuwe technologieën en

elektriciteitsprijzen ook een rol (Curran, 2012). Het gaat hier duidelijk om financiële middelen, en de representatie van *kosten* kan dan ook worden gezien als onderdeel van investeringscapaciteit.

Representaties en verhalen die toekomstvisies vormen

Vergelijkbaar met de representaties en verhalen die Miller et al (2015) omschrijven, kunnen die van Curran (2012) ook worden weergegeven op een as van zeer positief tot zeer negatief of zeer hoog tot zeer laag. Gebaseerd op de hierboven besproken literatuur ontstaat er een overzicht van enkele representaties en verhalen die toekomstvisies voor de energietransitie vormen, zoals te zien in onderstaande tabel. Uit dit overzicht komt duidelijk naar voren dat representaties en verhalen voor energietransitie-toekomst scenario's –of zoals hier genoemd *visies*– allemaal sterk aan elkaar gerelateerd zijn maar ontzettend kunnen variëren per context of groep.

Representatie/verhaling		Korte uitleg
Besluitvorming		Besluitvorming kan variëren van sterk gecentraliseerd tot juist zeer decentraal, waarin een decentrale regulatie van energie kleiner en lokaal is als onderdeel van een innovatief ecosysteem en een centrale regulatie juist een grotere invloed van bedrijfsleven en overheid inhoudt
Investeringscapaciteit	Menselijk kapitaal	In een toekomstvisie met lage investeringscapaciteit zou minder wil zijn om nodige veranderingen te maken of investeringen te doen in nieuwe energie systemen. Daaraan tegen zou een energietoekomstvisie met hoge investeringscapaciteit hand in hand gaan met een toevoer van talent en beleidsmakers gefocust op hernieuwbare bronnen.
	Financiële middelen	Nieuwe technologische ontwikkelingen zoals hernieuwbare energie zijn kostbaar, groepen en actoren kunnen verschillen in hun mening of kennis van wat de energietransitie zal kosten in financiële termen, of deze kosten de opbrengsten van de transitie waard zijn en waar de financiële middelen om deze kosten te dekken vandaan zullen komen (subsidies, nieuwe technologie, investeringen van particulieren of bedrijfsleven etc.). De <i>kosten</i> representatie van Curran (2012) lijkt een financiële nuancering te zijn van <i>investeringscapaciteit</i> zoals beschreven door Miller (2015) en zal daarom ook zo behandeld worden in deze scriptie.
Werkgelegenheid		Werkdiscoursen liggen gevoelig en gaan met een hoop emotie gepaard, hierdoor polariseren representaties hierover regelmatig. Of de energietransitie en een 'duurzame toekomst' al dan niet werkgelegenheid zal creëren lijkt dan ook erg onzeker.
Haalbaarheid		Het gat tussen onzekerheden omtrent klimaatverandering en kennis over wat hernieuwbare bronnen zullen betekenen voor energiekosten, banen en hoe betrouwbaar en veilig de stroomvoorziening zal zijn laat ruimte voor open redenering van betrokkenen. Of de transitie naar hernieuwbare bronnen mogelijk is met voldoende potentie kan verschillen in tijd, context en per groep.

Tabel 1 Representaties en Verhalen voor energietransitie-toekomst opgebouwd uit theorie van Miller (2015) en Curran (2012)

3 – Methodologie

Om de vraag; "Hoe wordt kennis uitgewisseld tussen energie coöperaties in Gelderland en wat is de rol van visies en organisatiestructuur in het versterken van deze initiatieven door kennisuitwisseling?" te beantwoorden werden meerdere energiecoöperaties in Gelderland onderzocht. In de volgende paragrafen worden de onderzoekstrategie en analyse methoden omschreven, ook volgt een omschrijving en onderbouwing van de casusselectie voor dit onderzoek. Welk materiaal er is gebruikt en hoe de data zijn verwerkt om tot de resultaten en conclusies in hoofdstuk vier en vijf te komen wordt beschreven in paragraaf 3.3 en 3.4. In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk zijn de onderzoeksconcepten beschreven in meetbare kenmerken.

3.1 – Onderzoeksstrategie

Wanneer een wetenschappelijk kwalitatief onderzoek tracht diepgaand inzicht te krijgen in de aard en werking van tijdsruimtelijk bepaalde en beperkte organisatievormen of processen noemen we dit een case study (Doorewaard 2007). Kwalitatief onderzoek zoals een case study wordt gebruikt om kennis en informatie te vergaren over zeer complexe onderwerpen.

Om van de onderzoeksconcepten 'kennisuitwisseling', 'visies' en 'organisatiestructuur' en de subthema's binnen deze concepten een goed beeld te krijgen is face-to-face contact (zoals in een interview) van belang. Deze vorm (interviewen) van kwalitatief onderzoek helpt om de context waarin bepaalde kwesties binnen de energietransitie door deze coöperaties worden waargenomen en hoe betrokkenen deze kwesties willen oplossen, te begrijpen; "Case study research involves the study of a case within a real-life contemporary context or setting" (Cresswell, 2012).

De visie en organisatiestructuur van verschillende coöperaties in Gelderland zullen worden onderzocht op basis van het conceptueel kader en de theorie opgebouwd uit theorieën van Baldassarri en Diani (2007), Curran (2012), Huybrechts en Mertens (2014), Fukuyama (1995), Van der Helm (2008), Miller et al (2015), Kwon (2002), Ma en Zeng (2002), McElroy, Jorna en van Engelen (2006), Ostrom en Ahn (2003) en Van Wijk, Jansen en Lyles (2008). Vanuit deze theorieën bekeken kan gezien de complexiteit en de omvang van het concept 'visies' alleen de nodige informatie worden verkregen door middel van diepte interviews waarin gesprekstechnieken worden gebruikt om de juiste informatie te krijgen. Diepte interviews geven een diepgaand inzicht in de motieven en ideeën met betrekking tot de onderzoeksthema's en hoe en waarom deze de visie over deze thema's bepalen, iets wat een enquête niet kan bieden. Kwalitatief onderzoek is daarom de aangewezen manier om de informatie te verkrijgen die helpt de doelstelling van dit onderzoek te bereiken.

Vanuit contact met met Ruud Schuurs –de project manager van de CoP – en de overkoepelende netwerken CoP en VEG kwam naar voren dat coöperaties binnen deze netwerken onderling verschillen in de mate van kennisuitwisseling met elkaar, maar dat niet in kaart is gebracht waarom dit zo is. Wel is duidelijk dat hoewel het gaat om energiecoöperaties in Gelderland verschillend in omvang, leeftijd en focus zij een belangrijk gemeenschappelijk doel hebben; (het versnellen van) de transitie naar lokaal opgewekte, hernieuwbare energie. Inzicht in de rol die visies en organisatiestructuur spelen in de mate van kennisuitwisseling kan overkoepelende netwerken zoals de CoP en VEG helpen deze uitwisseling optimaal te faciliteren om zo een sterker draagvlak te creëren voor de energietransitie (Arentsen & Bellekom, 2014; Curran, 2012; Loorbach, Van Bakel, Whiteman & Rotmans, 2010).

Om spreiding aan te brengen in mijn onderzoek naar kennisuitwisseling ben ik samen met Ruud Schuurs –de project manager van de CoP - gekomen tot coöperaties die onderling verschillen in omvang, leeftijd en de focus in de manier waarop zij energie opwekken (zon, wind of biomassa, red.) met een spreiding in de mate van kennisuitwisseling binnen en buiten de overkoepelende netwerken. Om een verkennend beeld te krijgen van de visie en structuur van de coöperatie zullen een tot twee sleutelfiguren worden geïnterviewd die nauw bij de opzet en uitvoering van de coöperatie betrokken zijn zoals directeuren, voorzitters, (project)managers of bestuursleden.

De onderzoeksdata zullen worden verkregen door empirisch onderzoek in het veld en het onderzoek zal worden uitgevoerd in de vorm van een case study. Gezien de onderzoeksvraag- en doelstelling is er geen ambitie de onderzoeksresultaten verder te generaliseren, het doel is enkel dieper inzicht te verkrijgen in de rol van visies en organisatiestructuur in de kennisuitwisseling tussen energiecoöperaties in Gelderland en het versterken van deze initiatieven door het vergroten van het leervermogen.

3.2– Casus selectie

De onderzochte coöperaties zijn; Rijn en IJssel Energie Cooperatie (REIJE), samen voor Duurzame energie Apeldoorn (DeA), 11duurzaam (11d), Thermo Bello (TB), Wageningen op Zon (WoZ) en WindPower Nijmegen (WPN). De kennisuitwisseling tussen deze coöperaties en de al dan niet overeenkomstige visie en organisatiestructuur zal worden onderzocht en de resultaten van de analyse worden omschreven in hoofdstuk 4.

In een case study kunnen een of meerdere casussen worden onderzocht; *single of multiple case study*. In case study worden meerdere bronnen van informatie gebruikt; observaties, interviews, audiovisueel materiaal en

documenten of archief materiaal (Doorewaard, 2007; Cresswell, 2012). Aangezien meerdere coöperaties in Gelderland worden onderzocht voor voldoende inzicht in de kennisuitwisseling en de rol die visies en organisatiestructuur hierin spelen, spreken we hier van een single case study met embedded units (Cresswell, 2012). We zoomen immers in op verschillende energiecoöperaties binnen het overkoepelende netwerk van energie coöperaties in Gelderland, waarin het laatste de case is en de energiecoöperaties de sub-units van deze single case study met embedded units zijn, zoals omschreven door Cresswell (2012).

We bekijken de kennisuitwisseling en de al dan niet overeenkomstige visie en organisatiestructuur van energiecoöperaties in Gelderland; WindPower Nijmegen (WPN), Thermo Bello (TB), 11duurzaam (11d), samen voor Duurzame energie Apeldoorn (DeA), Wageningen op Zon (WoZ) en Rijn en IJssel Energie Coöperatie (REIJE). We onderzoeken deze coöperaties omdat er sprake is van een onderlinge spreiding in mate van kennisuitwisseling binnen en buiten de overkoepelende netwerken ontstaan in de provincie Gelderland; CoP en VEG en omdat zij onderling verschillen in omvang, leeftijd en de focus in opwek (zon, wind of biomassa, red.) en energiebesparing. Dit zal een zo volledig mogelijk beeld geven van kennisuitwisseling tussen deze coöperaties en de rol die visie en organisatiestructuur van energiecoöperaties in Gelderland hierin spelen.

WindPower Nijmegen (WPN) heeft vanaf het ontstaan als doel gesteld vijf windmolens volledig in eigen beheer te ontwikkelen en is volledig gericht op eigen opwek door middel van wind. Inmiddels is het windmolenpark Nijmegen Betuwe volop in ontwikkeling. Met ruim duizend leden die allen een windaandeel hebben in het park is dit een grote coöperatie die in beheer van de leden is. Niet alleen bij ALV's komen zij samen, er zijn regelmatig gelegenheden waar een groep actieve leden samen activiteiten onderneemt. Ook komen leden samen op bijvoorbeeld een open dag van de bouw van het windpark. Door het eigenaarschap door middel van windaandelen zijn leden zeer begaan met het reilen en zeilen van de coöperatie. Met de stichting WIEK-II staat WindPower Nijmegen op zichzelf, er is weinig overleg met andere initiatieven in de regio of provincie. Wel worden zij af en toe gevraagd hun expertise op het gebied van wind binnen de overkoepelende netwerken te delen en dit doen zij graag.

Thermo Bello is een van de oudste burgerinitiatieven in Gelderland, in 2009 in Culemborg ontstaan met de focus op warmte. Via een warmtenetwerk onder de wijk zijn alle huizen verbonden met de warmtebasis in de drinkwaterinstallatie van Vitens worden huizen voorzien van warm water voor wand-en vloer verwarming. Voor warm tapwater zijn de huizen voorzien van een zonneboiler. Naast het onderhouden van het warmtenetwerk richt deze coöperatie zich op het projectmatig ontwikkelen van nieuwe toepassingen op het gebied van energievoorziening en -besparing en het ontwikkelen van kennis. In een regionale samenwerking met 11duurzaam hebben zij het Energie Diensten

Bedrijf Rivierenland opgericht. Dit energie diensten bedrijf dient als faciliterend bedrijf voor zowel duurzame initiatieven als geïnteresseerde burgers in de regio Rivierenland, met het oog op wijdverspreide lokale initiatieven die hierdoor bij het energiediensten bedrijf aansluiting en ondersteuning kunnen vinden.

11duurzaam is een burgerinitiatief in de gemeente Geldermalsen wat zich ten doel heeft gesteld van deze gemeente een Duurzame Gemeente te maken. Opgezet voor en door burgers probeert deze coöperatie in samenwerking met overheid en bedrijfsleven in de gemeente duurzame ontwikkelingen te bevorderen. Hierin richten zij zich ook uitgesproken op het creëren van saamhorigheid in de gemeente en het vergroten van wooncomfort. In samenwerking met ThermoBello richtte 11duurzaam ook het Energie Diensten Bedrijf Rivierenland op. Dit energie diensten bedrijf dient als faciliterend bedrijf voor zowel duurzame initiatieven als geïnteresseerde burgers in de regio Rivierenland, met het oog op wijdverspreide lokale initiatieven die hierdoor bij het energiediensten bedrijf aansluiting en ondersteuning kunnen vinden.

Bij Wageningen op Zon hebben leden de mogelijkheid in coöperatief verband eigenaar te worden van een zonnecentrale door middel van zon-delen. Hiermee wekken zij hun eigen duurzame energie op, een proces wat online te volgen is. De coöperatie maakt gebruik van de regeling verlaagd tarief energie belasting, waardoor investeren in zonnepanelen op een dak ergens anders financieel even aantrekkelijk wordt voor particulieren als het investeren in panelen op het eigen dak (HierOpgewekt, 2015). De installatie van de zonnecentrale is van start gegaan in 2015 en inmiddels is dit project volbracht. Nieuwe leden kunnen nog steeds mede-eigenaar worden. Naast de zonnecentrale helpt WoZ ook met de ontwikkeling van postcoderoosprojecten en projecten in het teken van de SDE subsidie, beide gericht op duurzame opwek door middel van zonne-energie.

Rijn en IJssel Energie coöperatie richt zich op duurzame opwek en energiebesparende maatregelen in de rijn-en-ijssel-streek. Opwek gebeurt door middel van zonne- én windenergie. Daarnaast helpt dit initiatief bewoners uit de omgeving met vragen op het gebied van energie(besparing). Dit gebeurt vanuit het servicepunt de Kas, dochteronderneming van de coöperatie. Met de inkomsten uit energielevering en projecten, en andere financieringen worden projecten opgezet.

Duurzame energie Apeldoorn is gericht op verduurzaming op het gebied van energie. Zij willen niet alleen zelf energie opwekken, maar ook bijdragen aan de bewustwording over duurzaamheid en energiebesparing. Zelf energie opwekken doen zij met wind en biomassa, maar ze (her-) distribueren ook groene energie van een energie maatschappij onder hun klanten en leden. Bij de oprichting bestond dit burgerinitiatief al uit meer dan vijfhonderd

leden en daarmee is zij qua omvang en ook qua leeftijd een van de voorlopende initiatieven in dit onderzoek, begonnen in 2010 maar officieel opgericht in 2012. Met de inkomsten uit energielevering en andere financieringen worden allerlei projecten en activiteiten op het gebied van verduurzaming in de gemeente Apeldoorn opgezet.

3.3– Onderzoeksmateriaal

Voor voldoende validiteit wordt er in case studies gebruik gemaakt van meerdere methodes om de gewenste data en informatie te verkrijgen. Om de hoofdvraag van dit onderzoek te beantwoorden wordt gebruik gemaakt van bronnen triangulatie; literatuur, interviews, transcripties van de interviews en beleidsdocumenten werden geanalyseerd om informatie te verkrijgen over kennisuitwisseling, visies en organisatiestructuur. De resultaten van deze methode worden beschreven in hoofdstuk 4 en 5.

Wat de voorwaarden voor kennisuitwisseling tussen coöperaties zijn is inzichtelijk gemaakt in hoofdstuk 2 met behulp van literatuuronderzoek. De visie en organisatiestructuur van verschillende coöperaties in Gelderland zullen worden onderzocht op basis van het conceptueel kader opgebouwd uit theorieën van Baldassarri en Diani (2007), Curran (2012), Huybrechts en Mertens (2014), Fukuyama (1995), Van der Helm (2008), Miller et al (2015), Kwon (2002), Ma en Zeng (2002), McElroy, Jorna en van Engelen (2006), Ostrom en Ahn (2003) en Van Wijk, Jansen en Lyles (2008).

Hoe en in welke mate kennis wordt uitgewisseld tussen de onderzochte energie coöperaties in Gelderland en hoe zij de rol van visies en organisatiestructuur en kennisuitwisseling zien in relatie tot andere coöperaties werd besproken in de interviews en door middel van directe vertaling, patroon herkenning en cross case analyse geanalyseerd. De resultaten hiervan zijn terug te vinden in paragraaf 4.1.

De verschillen en overeenkomsten in organisatiestructuur van coöperaties in Gelderland werden geanalyseerd door het bestuderen van het organogram en uitspraken gedaan in interviews over de verdeling van taken en verantwoordelijkheden van deze coöperaties waarna de theorie van Baldassarri en Diani (2007) en Ma en Zeng (2002) hier overheen wordt gelegd. De resultaten hiervan worden besproken in paragraaf 4.2.

Door middel van diepte interviews werd informatie verkregen over hoe betrokkenen bepaalde kwesties en de oplossingen hiervoor zien, door middel van directe vertaling, patroonherkenning en cross case analyse van deze interviews worden de verschillen en overeenkomsten in de visies van energiecoöperaties op de energietransitie in kaart gebracht in paragraaf 4.3. Door patroonherkenning zoals omschreven door Yin (2015) kan de informatie worden gerelateerd aan de

theorie, en onderlinge verbanden en overeenkomsten in organisatiestructuur en visie kunnen in kaart worden gebracht door over meerdere cases naar deze patronen te kijken vanuit verschillende perspectieven. De theorie over visies en organisatie structuur biedt verschillende perspectieven voor cross case analyse van de informatie verkregen naar aanleiding van de in de interviews besproken thema's (Yin, 2015).

3.4– Data verwerking

Zoals eerder beschreven zijn een tot twee sleutelfiguren per coöperatie geïnterviewd. Deze interviews werden opgenomen en later getranscribeerd, ook worden tijdens het interview gemaakte notities in deze transcriptie verwerkt om een goede context van het gezegde te krijgen.

De transcripties zijn verwerkt door het coderen van de tekst en deze codes in te delen naar families (Cresswell, 2012). De stuken tekst kregen voor deze indeling naar code en familie steeds een bepaald kenmerk wat bij die code en familie hoorde. De interviews zijn tijdens het proces van coderen steeds holistisch bekeken, codes en families aanbrengend door middel van het opvallend verschillend markeren van zinnen, woorden en/of fragmenten uit de transcriptie. Deze structureel holistische benadering keek steeds naar het vervlochten geheel van facetten die samen een weergave van de visies, organisatiestructuur en kennisuitwisseling van coöperaties geven.

Families zijn gekozen op basis van de terugkerende interviewthema's; kennisuitwisseling, organisatiestructuur, besluitvorming, investeringscapaciteit, werkgelegenheid en haalbaarheid van de energietransitie. Een operationalisatie van deze begrippen is hieronder terug lezen in paragraaf 3.5.

3.5– Operationalisatie

3.5.1 – Kennisuitwisseling

Lokale energiecoöperaties hebben een voordeel wanneer het aankomt op onderling leren en de mogelijkheid tot het versnellen van het leervermogen en ontwikkeling door kennisuitwisseling en samenwerking (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006). Het is interessant te weten hoe zij zelf de samenwerking met andere coöperaties zien, met welke coöperaties zij meer kennis uitwisselen, en waarom (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006; Huybrechts & Mertens, 2014; Ostrom & Ahn, 2010). Kennisuitwisseling is in deze een informatie- of samenwerkingsstructuur ontwikkelt door of ontstaan bij coöperaties, bedoeld om problemen op te lossen, te leren en aanpassingsvermogen te vergroten (McElroy, Jorna & van Engelen, 2006). Zijn er ook coöperaties waarmee zij geen kennis uitwisselen, en om welke redenen is dit zo? Welke verschillen in praktijk, beleid en visie worden er waargenomen en ervaren door coöperaties? Welke coöperaties zien zij meer kennis met elkaar uitwisselen, en waarom denken zij dat dit zo is? Zouden zij meer, of juist minder kennis met andere uit willen

wisselen? Wisselen zij ook kennis uit buiten de bestaande netwerken CoP en VEG?

3.5.2 – Organisatie structuur

Op welke wijze zijn de taken en verantwoordelijkheden binnen lokale energie coöperaties in Gelderland verdeeld? Dit kunnen we zien in het organogram en de statuten van organisaties, maar in face-to-face gesprekken zal ook naar voren komen hoe dit organogram leeft in de praktijk en of er verschillen zijn in omvang, beleid en praktijk tussen coöperaties? Op welke wijze is de coöperatie ontstaan? Uit welke organen is de coöperatie samengesteld? Hoe zit het met het aantal leden en het eigenaarschap en de betrokkenheid van leden? (Burt, 2000; Baldassari & Diani, 2007; Ma & Zeng, 2002)

3.5.3 – Visie

Zoals eerder omschreven hebben energiecoöperaties een gezamenlijk belang; het versnellen van de energietransitie. Energie coöperaties hebben dan wel een vergelijkbaar doel, afhankelijk van de context en initiatiefnemers kan de visie op de ontwikkeling van de coöperatie en bepaalde kwesties in de energietransitie onderling verschillen. Deze nuance verschillen zijn voor een buitenstaander wellicht niet altijd zichtbaar, maar wel van invloed op de kennisuitwisseling tussen coöperaties (Curran, 2012; Helm, 2008; Ison, 2014; Miller et al, 2015). Over welke kwesties komen de visies overeen en op welke punten verschillen de visies nog behoorlijk?

3.5.4 – Besluitvorming: van centraal tot decentraal

Besluitvorming kan variëren van centraal tot decentraal. Het is interessant te weten hoe besluitvorming over de energietransitie wordt gezien door lokale energiecoöperaties en wat het verschil is met hoe zij zich deze besluitvorming idealiter voorstellen in de toekomst, rekening houdend met recente ontwikkelingen en trends (Miller et al, 2015). Zullen deze trends en ontwikkelingen bijdragen aan het vormen van de gewenste besluitvormingsstructuren, of niet? En zo niet, wat is er dan wel nodig om tot sterke besluitvorming te komen?

Welke rol zien energiecoöperaties voor zichzelf weggelegd in besluitvorming over de energietransitie, en hoe denken zij hier nu en in de toekomst aan bij te kunnen dragen?

3.5.5 – Investeringscapaciteit: menselijk kapitaal

Welke investeringscapaciteit nodig wordt geacht voor een succesvolle transitie naar hernieuwbare bronnen kan variëren van hoog tot laag (Miller et al, 2015).. Waar we proberen inzicht te krijgen in de visies van energiecoöperaties op de energietransitie is het interessant te weten te komen hoe coöperaties in Gelderland deze investeringscapaciteit waarnemen, waar zij denken dat het kapitaal zit en hoe zich dit nog verder kan ontwikkelen.

In het geval van menselijk kapitaal is er de vraag of er voldoende wils- en daadkracht is in de samenleving, zowel individueel als in het bedrijfsleven en bij de overheid (Miller et al, 2015). Wanneer dit wordt gezien als onvoldoende, hoe kan dit dan in de juiste banen worden geleid? Is er al genoeg menselijk kapitaal, mensen met het juiste talent, de juiste vaardigheden en voldoende tijd? Waar zit dit menselijk kapitaal? Hoe ziet het er uit? En hoe kan dit kapitaal worden aangetrokken richting de energietransitie? Wat is de visie op de ontwikkeling van menselijk kapitaal wat bij kan dragen aan een succesvolle transitie?

3.5.6 – Investeringscapaciteit: kosten

Welke investeringscapaciteit nodig wordt geacht voor een succesvolle transitie naar hernieuwbare bronnen kan variëren van hoog tot laag (Curran, 2012; Miller et al, 2015). Waar we proberen inzicht te krijgen in de visies van energiecoöperaties op de energietransitie is het interessant te weten te komen hoe coöperaties in Gelderland deze investeringscapaciteit waarnemen, en in het geval van financiële capaciteit, hoe zij denken dat de transitie gefinancierd kan worden.

Zullen toekomstige investeringen uit subsidies komen, en zo ja, welke subsidies dan? Zullen trends in het bedrijfsleven en bij de overheid zich zo ontwikkelen dat de investering vanuit daar toeneemt? Zal de overheid investeringen van particulieren en het bedrijfsleven verplichten door het aanpassen van wet- en regelgeving? (Curran, 2012; Miller et al, 2015) Worden er door coöperaties andere businessmodellen aangedragen als optie of zelfs meer geschikt? Welke modellen zijn dit dan?

3.5.7 - Werkgelegenheid

Een belangrijke representatie in visies op de energietransitie is werkgelegenheid (Curran, 2012). Wat betekent de transitie voor werkgelegenheid? De visies hierover kunnen verschillen, sommigen zullen de transitie zien als werkcreërend, anderen zullen in het licht van de transitie juist functies zien verdwijnen en de manier van werken zien veranderen (Curran, 2012). In welke sector(en) zal de transitie het meeste invloed hebben? Welke rol hebben overheid en bedrijfsleven hierin en hoe kunnen zij het beste met deze veranderingen omgaan?

3.5.8 - Haalbaarheid

Meningen over haalbaarheid van de transitie naar hernieuwbare bronnen en of deze voldoende mogelijkheden biedt kunnen sterk verschillen (Curran, 2012). Welke trends zullen volgens coöperaties een rol spelen in de haalbaarheid van de energietransitie? Vanuit de literatuur over de energietransitie lijken trends op het gebied van politiek, techniek en media in ieder geval van belang te zijn (Boezeman., 2015, Boezeman, Leroy, Maas & Kruitwagen., 2010, Boykoff & Boykoff, 2007; Seyfang & Haxeltine, 2012). In deze casus wordt echter ook gekeken naar trends die naar voren komen in de gesprekken bij coöperaties, op het gebied van besluitvorming, financiering, subsidies, menselijk kapitaal, betaalbaarheid van energie, werkgelegenheid en wooncomfort.

4 – Resultaten

Uit de gesprekken bij onderzochte coöperaties komen verschillende kennisuitwisselingen duidelijk naar voren. Kennis wordt uitgewisseld in overkoepelende netwerken, regionale samenwerkingsverbanden of lokaal met in de buurt gelegen duurzame initiatieven. Welke overeenkomsten en verschillen in visie en organisatiestructuur hieraan ten grondslag liggen komt naar voren in dit resultaten hoofdstuk. De organisatiestructuur van de onderzochte coöperaties, geanalyseerd aan de hand van de theorieën van Baldassari en Diani (2007) en Ma en Zeng (2002) wordt beschreven in paragraaf 4.2. Wat de visie is van de onderzochte coöperaties op verschillende thema's in de energietransitie is geanalyseerd aan de hand van het conceptueel kader opgebouwd uit delen van theorieën van Curran (2012), Huybrechts en Mertens (2014), Fukuyama (1995), Van der Helm (2008), Miller et al (2015), Kwon (2002), McElroy, Jorna en van Engelen (2006), Ostrom en Ahn (2003) en Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) en de resultaten hiervan zijn beschreven in paragraaf 4.3.

4.1 – Kennisuitwisseling

Samenwerking en de mate van kennisuitwisseling tussen energie coöperaties en lokale initiatieven is groter in regionaal verband. Regionale structuren ontstaan tussen coöperaties die elkaar vinden door de plaats waarin zij actief zijn. De secretaris van 11duurzaam die samen met TB het energie dienstenbedrijf Rivierenland opzette legt uit dat vanuit de samenwerking met bestaande overheidsstructuren nieuwe netwerken of 'paraplu organisaties' zoals het Energie Diensten bedrijf Rivierenland kunnen ontstaan onder de coöperatie. Dit gebeurt onder andere om een vuist te maken richting gevestigde beleidsstructuren, wel altijd vanuit het coöperatieve gedachtegoed.

Ook uit het interview met de voorzitter van DeA uit Apeldoorn bleek dat zij meer kennis uitwisselen met initiatieven in de stedendriehoek rond Apeldoorn *"kennisuitwisseling ontstaat vanuit het willen verbinden en creëren van draagvlak; dit is de bijdrage die lokale initiatieven samen kunnen leveren aan de energietransitie."* De voorzitter van DeA geeft aan dat met als doel het juist distribueren van regionaal geld aan de energiecoöperaties een regionale samenwerking werd georganiseerd; *"we hadden een gemeenschappelijke deler nodig, eigenaarschap moest georganiseerd worden maar wel steeds met het idee dat kennis er ervaring tussen coöperaties gedeeld kon en zou worden want dit komt de ontwikkeling ten goede"*.

Naast de grotere kennisuitwisseling gevonden in regionale samenwerking zoals tussen 11d en TB is er meer overdracht van kennis tussen DeA en TB maar ook tussen DeA en REIJE. In de analyse van de visies en organisatie structuur zullen we daarom extra belichten of deze coöperaties ook dichterbij elkaar

liggen in verdeling van taken en verantwoordelijkheden en visie op de energietransitie.

De windcoöperatie WPN staat vrij op zichzelf, hoewel zij aangeven wel kennis te delen zijn zij eigenlijk helemaal geen samenwerkingen aangegaan behalve het lobbyen bij gemeente en provincie. In de analyse van de visie en organisatiestructuur zal naar voren komen of zij, zoals verwacht, weinig overeenkomsten hebben in visie en organisatiestructuur met de andere onderzochte coöperaties.

4.2 – Organisatiestructuur: overeenkomsten en verschillen

“Wat zijn de verschillen en overeenkomsten in organisatiestructuur van lokale energiecoöperaties in Gelderland?”

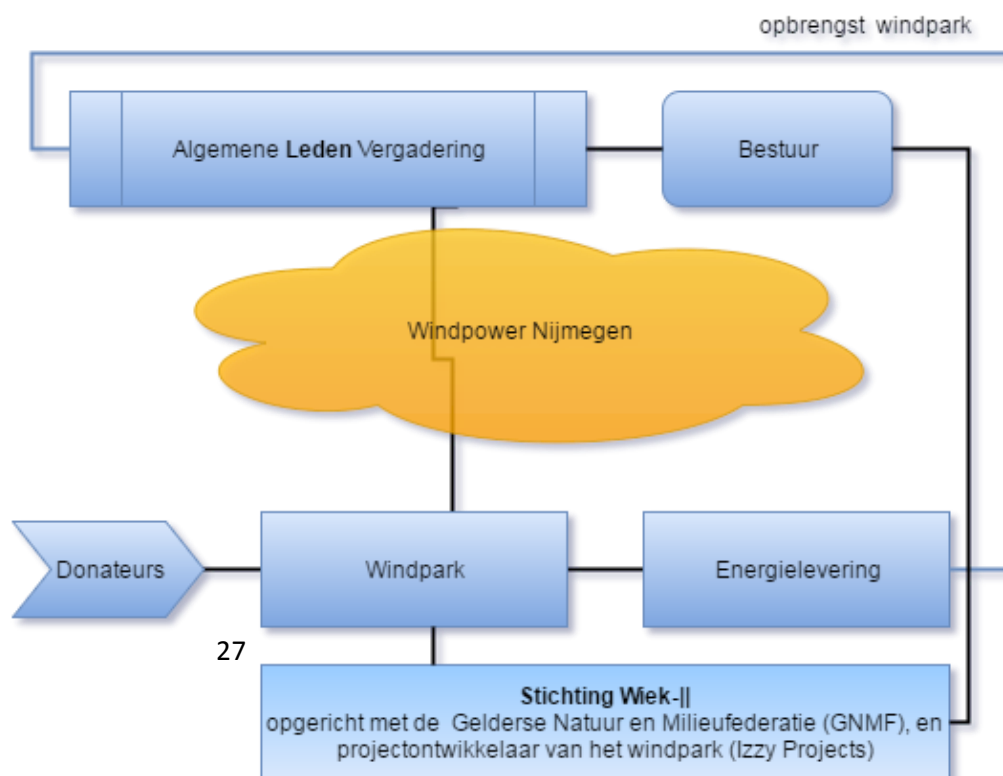
Hoewel zij zich specialiseren in verschillende hernieuwbare bronnen en facetten van duurzaamheid is in de organogrammen zoals hieronder weergegeven te zien dat de onderzochte coöperaties allen een policentrische structuur hebben bestaande uit meerdere onderling verbonden kernorganen.

Toch komen er in een analyse van de statuten, projectvoering en face to face gesprekken belangrijke nuance verschillen naar voren in de wijze waarop de coöperatie is ontstaan, de samenstelling van kernorganen, de besluitvorming en de mate waarin coöperatie ‘van’ haar leden is.

WindPower Nijmegen (sinds 2012)

WindPower Nijmegen is ontstaan vanuit een andere situatie dan de meeste andere hier onderzochte coöperaties; toen in 2012 het plan voor een windmolenpark langs de A15 bij Nijmegen sneuvelde besloten burgers en gemeente in Nijmegen het heft in eigen hand te nemen (HierOpgewekt, 2015).

Voor de eigen, professionele ontwikkeling van de windmolens is de stichting Wiek-II opgericht. Om diezelfde reden heeft deze coöperatie ook zowel donateurs als leden; donateurs hebben het windproject ondersteund maar later geen windaandelen gekocht, en hebben daarmee geen stem in

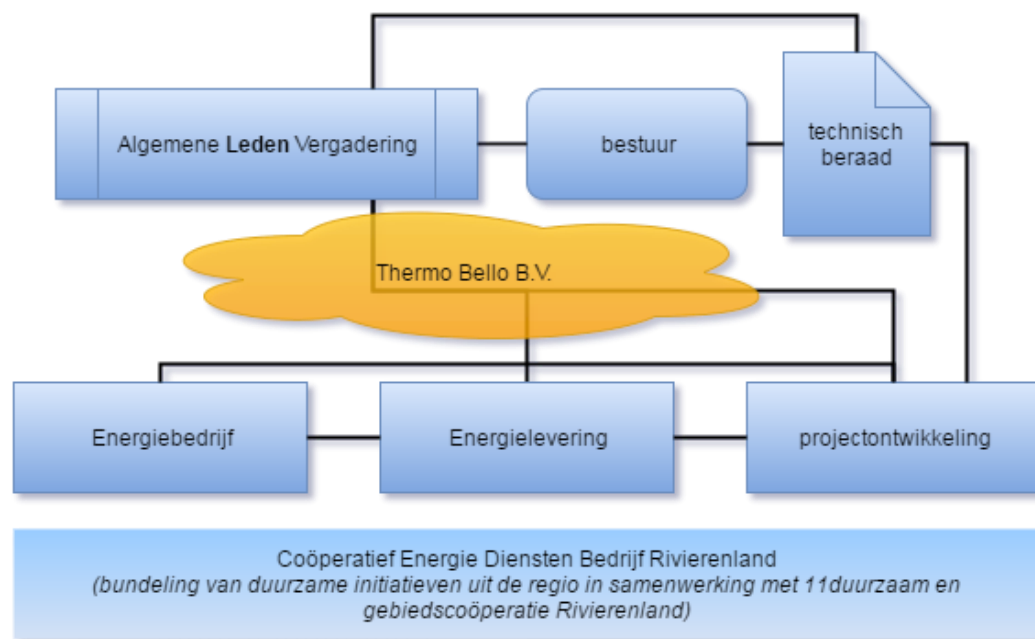

de Algemene Leden Vergadering. Met ruim duizend leden die allen een windaandeel hebben in het park is dit een grote coöperatie die in beheer van de leden is. Onder andere met dank aan de donateurs- en leden constructie is het gelukt voldoende eigen vermogen op te halen, waardoor het windpark straks volledig eigendom wordt van de leden van de coöperatie, zij profiteren dan ook zelf van de opbrengst. Besluitvorming is zeer decentraal; de projectmanager wordt bijvoorbeeld gevoed met ideeën van enthousiaste leden en vrijwilligers.

Thermo Bello (sinds 2009)

Thermo Bello is een van de oudste burgerinitiatieven in Gelderland, met de focus op warmte. *Thermo Bello* heeft zowel leden als klanten, klanten hebben geen stem in de ALV maar nemen wel warmte af via het wamtenetwerk. De zestig leden zijn eigenaar van de coöperatie.

Het energiebedrijf van *ThermoBello*, opgericht als dochteronderneming van de coöperatie, heeft enkele parttime personeelsleden in dienst en regelt de energielevering aan leden en klanten, echter niet zonder toestemming van de ALV. Het bestuur van coöperatie kan rekenen op een team van vrijwilligers wat zich inzet voor technische en bestuurszaken in de vorm van het technisch beraad. In een regionale samenwerking heeft TB het Energie Diensten Bedrijf Rivierenland opgericht. Projecten of besluiten kunnen decentraal of centraal ontstaan, maar moeten altijd worden goedgekeurd door de ALV.

11duurzaam (sinds 2013)

11duurzaam is niet per definitie ontstaan gericht op opwek, maar op het volledig duurzaam gebruiken van energie in de gemeente Geldermalsen door middel van het informeren en adviseren over middelen voor energiebesparing en opwek. 11duurzaam heeft ongeveer vijftig leden, maar ook klanten. Opgebouwd uit niet

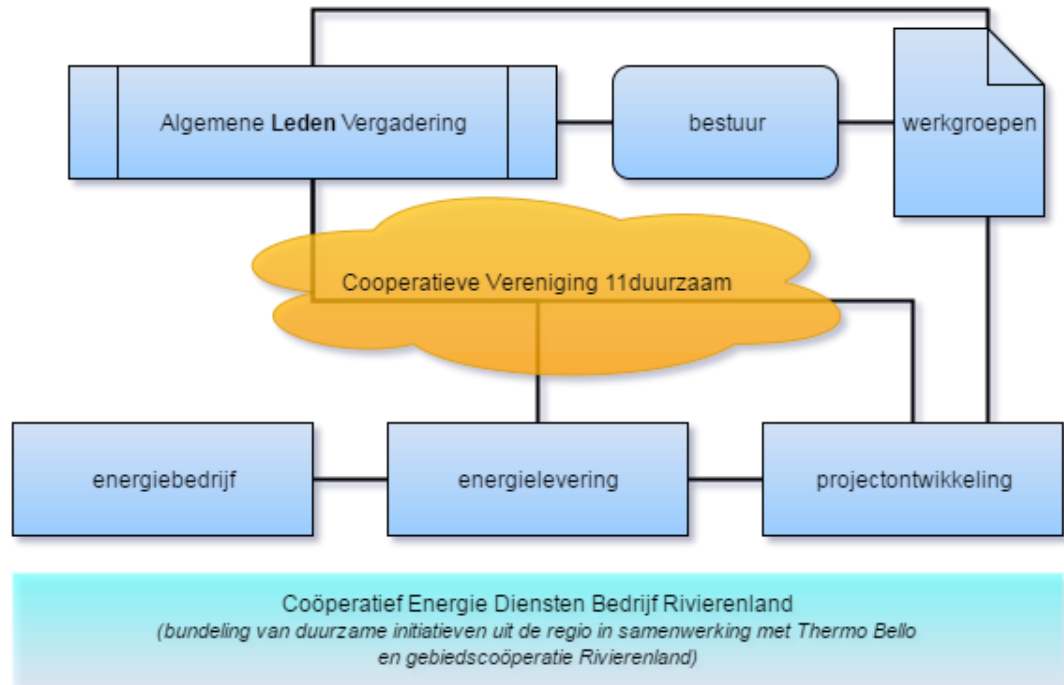
alleen een ALV en bestuur, maar ook enkele

werkgroepen met actieve vrijwilligers uit dorpen in de gemeente Geldermalsen

overkoepeld, die projecten op het gebied van duurzaamheid opzetten is project-

en besluitvorming decentraal. Wel is altijd goedkeuring van de ALV nodig. In samenwerking

met TB richtte 11d het Energie Diensten Bedrijf Rivierenland op.

Duurzame energie Apeldoorn (sinds 2012)

Deze coöperatie is gericht op zelf energie opwekken, maar draagt ook bij aan de bewustwording over duurzaamheid en

energiebesparing. Eigen opwek gebeurt met wind en biomassa, naast de herdistributie van groene energie.

Met vijfhonderd leden is dit qua omvang de grootste coöperatie.

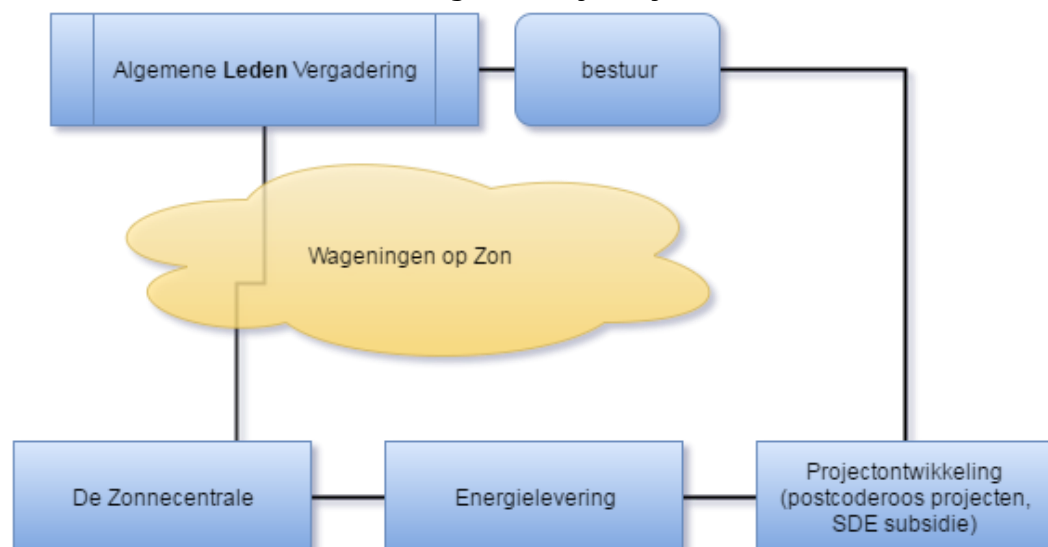
Leden praten mee en geven advies aan het bestuur en de alv vanuit een speciale coöperatieraad. Beslissingen over projecten en andere activiteiten worden uiteindelijk genomen in de algemene ledenvergadering.

Wageningen op Zon (sinds 2014)

Bij dit burgerinitiatief in Wageningen hebben leden de mogelijkheid in coöperatief verband eigenaar te worden van een zonnecentrale door middel van zon-delen. WoZ heeft rond de zesentachtig leden, die ook gelijk de enige klanten zijn. Er kan alleen zonne-energie worden afgenomen door middel van een lidmaatschap. Leden zijn eigenaar van de zonnecentrale en ontvangen een jaarlijks rendement.

Daarnaast ondersteunt het bestuur enkele projecten, maar nooit zonder toestemming van de ALV.

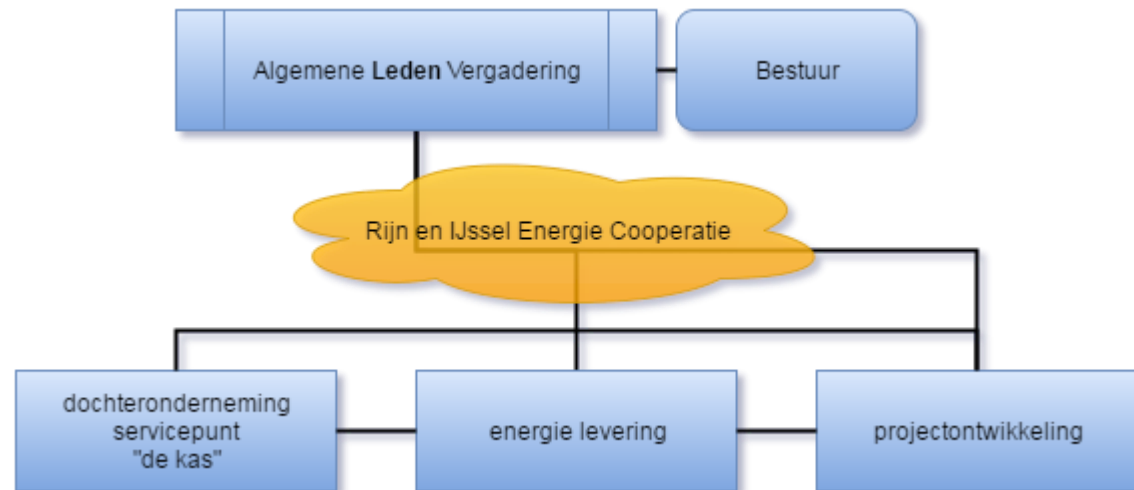
Rijn en IJssel Energiecoöperatie (sinds 2012)

Rijn en IJssel Energie coöperatie richt zich op duurzame zon- en windopwek en energiebesparende maatregelen voor particulieren en het bedrijfsleven in de regio Rijn en IJssel. De coöperatie heeft zowel leden als klanten,

klanten zijn afnemers van elektriciteit maar hebben geen stem in de Algemene Leden Vergadering. Daarnaast richtten zij het servicepunt de Kas op als dochteronderneming van de coöperatie. Met de inkomsten uit energieleverin

g en projecten, en andere financieringen worden projecten opgezet. Hoewel projecten op allerlei manier kunnen

ontstaan worden beslissingen hierover altijd genomen in de ALV.

Samenvattend

DeA, TB en 11d hebben een bijna volledig overeenkomstige organisatiestructuur waar ook die van REIJE erg op lijkt, hoewel die laatste een kernorgaan minder heeft opgenomen in de structuur. De organisatiestructuur van WoZ en WPN wijken af van de andere coöperaties, door de samenstelling van kernorganen, projectvoering en besteding van het rendement van het energiebedrijf wat aan de coöperatie hangt. WPN heeft hierin de meest opvallende structuur, omdat de volledige opbrengst van het windpark naar haar leden gaat.

4.3 – Visie

“Wat zijn de overeenkomsten en verschillen in de visie van coöperaties op de energietransitie, uitdagingen die zij tegenkomen en hoe deze kwesties opgelost dienen te worden?”

Door coöperaties wordt aangegeven dat er qua visie op de energietransitie een algehele consensus is over het feit dat de energietransitie versneld moet worden en dat lokale investeringen terug moeten vloeien in de gemeenschap door het vorm geven van een steeds meer circulaire economie. Wel wordt benoemd dat er nuance verschillen zijn, door een buitenstaander haast niet waarneembaar, in hoe coöperaties ontstaan en zich verder ontwikkelen. Dit gezamenlijke doel maar ook zeker deze verschillen visie komen ook naar voren in de interviews met sleutelfiguren bij coöperaties, zoals in de voorgaande paragrafen uiteen is gezet.

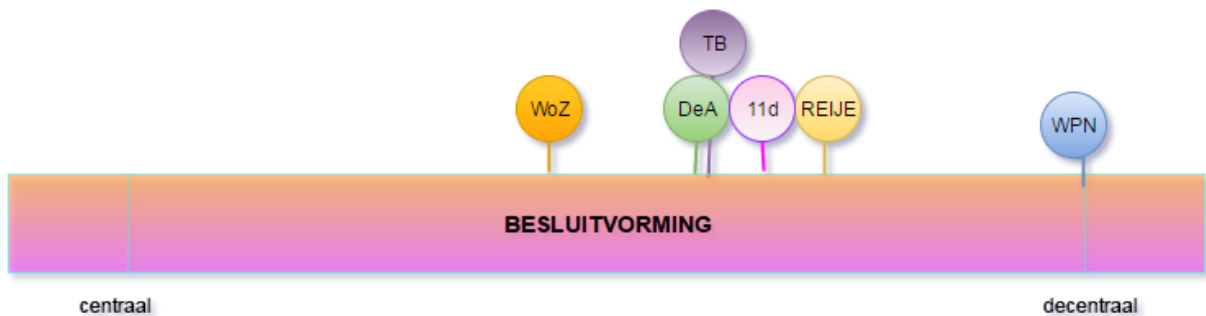
Typerende uitspraken over de (verschillende) visies van energiecoöperaties worden herhaaldelijk gedaan, zo zegt de voorzitter van DeA *“Er is een algehele consensus over het feit dat de energietransitie versneld moet worden, vaak is het afhankelijk van de mensen aan het roer en de plaats waar ze zitten hoe acties hierop zich verder ontwikkelen.”* Een praktisch voorbeeld van zo’n nuance verschil wordt gegeven door de Project Manager van WindPower Nijmegen *“Wat ik nog merk is dat we meer toe moeten naar wij maken energie. Nu zijn er nog vaak coöperaties die als startmodel het herdistribueren van energie gebruiken en pas later naar energie opwek toe gaan. Dit is een nuance verschil, vanaf buiten zie je het niet, maar het is er wel.”*

De voorzitter van Wageningen op Zon lijkt het een goed idee de verschillende visies eens inzichtelijk en bespreekbaar te maken binnen de CoP of de VEG *“Het heeft nooit zo expliciet op de agenda gestaan van; wat is jullie visie nou eigenlijk en laten we dat eens naast elkaar gaan leggen. Je zou eigenlijk aan alle coöperaties moeten vragen van; hebben jullie een visie op de energietransitie ontwikkeld en deze bespreken”*

4.3.1 – Besluitvorming

Het eerste thema in visies op de energietransitie wat wordt besproken is besluitvorming. Het thema besluitvorming heeft betrekking op de mate waarin de besluitvorming over de energietransitie (idealiter) wordt gezien door energiecoöperaties in termen van (de)centraliteit. Zoals besproken in hoofdstuk twee en drie kunnen de representaties van ideale besluitvorming in termen van centraliteit of decentraliteit voor de toekomst verschillen, en spelen recente ontwikkelingen en trends hierin vaak een rol. Daarnaast kunnen er verschillen bestaan in visie op wat er nodig is om tot sterke besluitvorming over de energietransitie te komen en welke rol de coöperaties daarin zien voor zichzelf.

Of de onderzochte energie coöperaties zich een toekomst voorstellen met decentrale besluitvorming over de energietransitie, of toch menen dat voor de transitie centrale besluitvorming nodig is, wordt hieronder visueel weergegeven in 'Vergelijking 1'. In de volgende subparagrafen wordt inzichtelijk gemaakt wat de posities van de coöperaties in deze vergelijking heeft bepaald.

Vergelijking 1 Visuele weergave van de visies op besluitvorming (bron: auteur met draw.io)

Om tot een versnelling van de energietransitie te komen moeten op alle niveaus centraal knopen worden doorgehakt en actie ondernomen, zonder het belang van verbinding tussen sectoren en beleidslagen uit het oog te verliezen. Decentraal zijn inspraak [het horen van burgers] en betrokkenheid [het mee (laten) doen van burgers] trends die samen met de ontwikkeling van focus en daadkracht in de coöperatieve beweging kunnen helpen met die acceleratie. Deze centraal-decentraal combinatie kan top-down en bottom-up beleidsprocessen verbinden. Voor die focus zijn er wel (meer) initiatiefnemers nodig met *leef* en *durf*. Om deze verbinding te faciliteren moet er centraal degelijke wet- en regelgeving komen; kaders die het bedrijfsleven stimuleren om actie te ondernemen maar ruimte laten voor de decentrale ontwikkeling van lokale initiatieven.

Binnen Energiecoöperaties wordt ondanks de uiteenlopende uitspraken het coöperatieve gedachtegoed gezien als basis voor decentrale besluitvorming; "*de coöperatieve gedachte moet er achter zitten*" is een uitspraak die door alle geïnterviewden bijna letterlijk op dezelfde manier wordt gedaan. Beslissingen worden decentraal genomen, dit is het uitgangspunt van de coöperatie en ook ingebed in de organisatiestructuur van coöperaties. Als (mogelijke) initiatiefnemers van projecten op wijkniveau en vertegenwoordigers binnen de provincie worden zowel de trekkers van overkoepelende netwerken als de VEG genoemd. Deze initiatiefnemers kunnen volgens REIJE, DeA, 11d, TB en WoZ *juist* de muren tussen verschillende sectoren en beleidslagen omver krijgen.

11duurzaam

De secretaris van 11d zegt dat er een verandering naar meer decentrale besluitvorming nodig is maar centraal ook nog enigszins controle moet zijn. Hoewel de transitie decentraal plaats moet vinden, is er centraal ook wet- en regelgeving nodig is die er voor zorgt dat het bedrijfsleven, transport en

woningcorporaties mee doen in de transitie. Daarom is 11d in de buurt van het midden maar meer naar de decentrale kant van de vergelijking geplaatst.

De secretaris meent dat er veel besluiteloosheid is over de energietransitie *"er worden weinig beslissingen genomen, dat is punt één... En dan denk ik; dit is nou echt het failliet van de overheid. De besluiteloosheid op dit onderwerp."* De besluitvorming wordt volgens hem effectiever wanneer beslissingen meer decentraal worden genomen; *"Visie zou integraler moeten zijn, er staan in Nederland veels te veel schotten op dit vlak. Wat we nodig hebben is een vergezicht, een horizon. En dan niet alleen gericht op de energietransitie, maar ook; hoe gaat de economie er uit zien over dertig jaar? Waar gaan mensen werken? Wat we nodig hebben is een verbinding tussen kennisinstellingen, overheden, bedrijfsleven en ondernemende burgers..."*. Er ontstaat een nieuwe situatie op het speelveld van overheid en markt omdat burgers zichzelf decentraal organiseren in de coöperatieve beweging. *"De beweging van energiecoöperaties is in die zin ook een democratiseringsbeweging"*. Hoewel de daadkracht en decentraliteit van top-down beleidsprocessen momenteel te wensen overlaat, zeker in het geval van gemeentes, zit hierin volgend de secretaris van 11d ook verandering omdat *"zowel de politiek als de burgerij niet langer om de noodzaak van de transitie heen kan"*.

Thermo Bello

De directeur van TB geeft te kennen dat de ontwikkeling van decentrale besluitvorming belangrijk is maar dat dit zeker een combinatie zal (moeten) blijven met centraal beleid. Centraal leiderschap kan *juist* decentraal verandering teweeg brengen, zegt hij, evenals dat de decentrale, coöperatieve beweging belangrijk is voor de transitie die plaats moet vinden. TB zit op de vergelijking decentraal/centraal aan de decentrale kant, maar toch meer naar het midden.

Lokale initiatieven in de energietransitie vormen een *"pionierschap"* richting een meer democratische, decentrale besluitvorming over dit onderwerp. *"Er ontstaat een nieuwe situatie op het speelveld van overheid, bedrijfsleven, markt en burgers omdat burgers zichzelf organiseren en mee doen"*. Doordat burgers en het kleine bedrijfsleven mee mogen spelen in deze nieuwe situatie, gebeurt er volgens hem meer, vinden er meer veranderingen plaats. Hierin zijn nu en in de toekomst wel initiatiefnemers in een centrale positie nodig die *juist* de muren tussen verschillende sectoren en beleidslagen om ver kunnen krijgen.

Van mogelijke initiatiefnemers in de coöperatieve beweging geeft de directeur van TB een pakkende omschrijving *"Iemand met charisma en uitstraling, die focus geeft, een schifting van wat er moet gebeuren. Hoe sterker het boegbeeld van een coöperatie of een beweging, hoe duidelijker de focus van de transitie wordt."* Initiatiefnemers zijn mensen die projecten organiseren op wijkniveau, maar ook de 'kartrekker' van de VEG en het GAK.

Duurzame energie Apeldoorn

De voorzitter van DeA ziet nog meer noodzaak van een balans tussen zowel centrale als decentrale besluitvorming, hoewel ze erkent dat lokaal initiatief hierin steeds belangrijker zal worden en zit daarom bijna in het midden op de vergelijking 1.

“wat vaak wordt vergeten is dat je in Nederland toch gewoon veel problemen met draagvlak hebt”. In het organiseren van draagvlak kan lokaal initiatief een enorme bijdrage leveren. Hoewel ze er niet zeker van is of zo’n grote transitie zich überhaupt laat coördineren “gemeentes maken meer plannen in samenspraak met mensen uit de plaats ... coördineren is toch een vluchtig begrip geworden.” Geeft ze aan dat er wel noodzaak is voor het nemen van beslissingen, op alle niveaus, in zowel centrale als decentrale setting “Je kan niet eindeloos mensen maar een beetje laten uitproberen en bepaalde knopen niet doorhakken, als landelijke overheid moet je er voor zorgen dat wet- en regelgeving past bij wat er lokaal en provinciaal gebeurt”. Decentraal en lokaal heeft dus ook centraal en overkoepelend nodig “lokaal kun je heel veel maar je hebt alle niveaus nodig om het mogelijk te maken”.

De ontwikkeling van besluitvorming en verbinding tussen niveaus zit volgens de voorzitter van DeA in samenwerkingsverbanden zoals de CoP en de VEG, *“als de overheid daarin meer een zakelijke partner zou worden kan dit uitmonden in een nieuwe manier van besluitvorming”*

Rijn en IJssel Energiecoöperatie

In eerste instantie lijkt bij REIJE de visie volledig decentraal te zijn, maar uiteindelijk is er ook volgens hen een verbinding nodig tussen verschillende bestuurslagen en wordt de plek in vergelijking 1 daarom iets meer naar het midden bijgesteld.

De directeur van Rijn en IJssel energie coöperatie zegt in eerste instantie dat volledig decentrale besluitvorming nodig is *“kort gezegd; ga niet van bovenaf coördineren. Geef het de ruimte. Creëer speelruimte en laat daar de mensen gewoon lekker mee aan de gang gaan dan krijg je in een keer verassende ontwikkelingen”*. De voorzitter van REIJE brengt hierin de nuance aan dat initiatiefnemers belangrijk zijn om de beweging op gang te krijgen maar *“uiteindelijk moet je het samen doen, de verschillende bestuurslagen kunnen niet zonder elkaar”*. Nieuwe concepten, ook in de besluitvorming, moeten worden omarmd *“De energietransitie gaat er om dat we leren ANDERS te denken en DOEN, dat vraagt lef, durf om innovatie te omarmen en nieuwe concepten ook daadwerkelijk in te zetten.”*

Initiatiefnemers in de coöperatieve beweging maar ook in hogere beleidslagen kunnen focus en verbinding aanbrengen in de besluitvorming over de transitie naar hernieuwbare bronnen *“Alle beweging krijg je op gang door*

goed leiderschap. Iemand die zegt we gaan dit doen. Dat moet iemand zijn met charisma en uitstraling, dan komt er vanzelf een focus en een schifting. Het begint blurry en iedereen wil alles doen en op een gegeven moment focust dit, met goed leiderschap”.

Wageningen op Zon

De directeur van WoZ ziet door huidige ontwikkelingen al een meer decentrale besluitvorming tot stand komen, maar merkt ook op dat de overheid (centraal) daarin soms afremt hoewel ze juist decentrale ontwikkeling mogelijk zouden moeten maken. Centrale besluitvorming heeft volgens WoZ een relatief zware rol in de transitie, waardoor zij in vergelijking 1 ook meer aan de centrale kant geplaatst zijn.

“... dat is wat je nu ook al wel ziet, dat burgers een heleboel oppakken en dat de overheid dan eigenlijk wel moet volgen om te zorgen dat zaken mogelijk worden gemaakt. De overheid heeft daarin niet meer de lead, remmen die beweging van onderaf soms zelfs af”. De VEG en CoP hebben een lobby naar de overheid toe voor de totstandkoming van de juiste randvoorwaarden voor het decentraal opwekken van energie “Regelgeving, financieel, die het mogelijk maken decentraal energie op te wekken” de markt moet zichzelf decentraal ontwikkelen maar de (on)mogelijkheden voor ontwikkeling worden centraal bepaald “dat is toch al sinds tweeduizend het credo van de overheid, dus daar zie je dat burgers zichzelf noodgedwongen gaan organiseren, niet alleen op energie maar ook op bijvoorbeeld zorggebied”.

WoZ noemt minister Kamp als wordt gevraagd naar initiatiefnemers en legt uit *“Er is natuurlijk de beweging van onderop die het zelf doet en daarin ook medebeslisser moet zijn. Maar uiteindelijk ben je toch nog afhankelijk, je moet opgewekte energie toch aan het bestaande net leveren en constant passen in de structuren die er al zijn”.*

WindPower Nijmegen

Over bepaalde personen die de beweging al dan niet centraal moeten vorm geven komt vanuit WindPower Nijmegen een heel ander geluid, waarmee zij ook een vrij grote hang naar decentraal krijgen toebedeeld in vergelijking 1.

Het zit volgens de projectmanager van WPN *“echt onderin, ook initiatiefnemers, of dat nou coöperaties zijn, professionele ontwikkelaars of lokaal energiebedrijf. Zij moeten het mogelijk maken”.* Overkoepelende structuren en afspraken zoals de VEG en in het GAK trekken de transitie te veel naar zich toe en doen af aan het coöperatieve gedachtegoed *“Zij trekken het te veel naar zich toe ... ze willen bijvoorbeeld windparken clusteren terwijl je het juist zo veel mogelijk aan de burgers moet laten. Er komt door clustering wellicht een hoop geld voor de energietransitie vrij, maar het is nog onduidelijk of daar dan ook de*

juiste partijen opspringen [die eigenaarschap van projecten en opbrengst van energie aan de lokale gemeenschap laten, red.]”.

De projectmanager van WPN doet wel mee binnen de overkoepelende netwerken door haar kennis over wind en financieringsmogelijkheden te delen, maar spreekt duidelijk uit dat de werkwijze van het Gelders Energie Akkoord niet aansluit bij haar eigen visie op besluitvorming en beheer; *“de coöperatie(s) en opbrengst van het energiebedrijf of windpark volledig in beheer van burgers moeten komen en blijven.”*

4.3.2 – Investeringscapaciteit; menselijk kapitaal

Het volgende thema in visies op de energietransitie wat wordt besproken is investeringscapaciteit, hier specifiek vertaald naar de investering in menselijk kapitaal. Investeringscapaciteit heeft in dit onderzoek betrekking op de te investeren capaciteit in man uren, kennis en talent die nodig wordt geacht voor een succesvolle transitie, deze kan variëren van hoog tot laag. Ook over de aanwezigheid van de capaciteit, hoe deze zich nog verder kan ontwikkelen en kan worden aangetrokken tot de energietransitie kunnen de visies verschillen. In het geval van menselijk kapitaal kunnen zoals besproken in hoofdstuk twee en drie de representaties met betrekking tot menselijk kapitaal uiteenlopen. De ideeën over aanwezigheid van wils- en daadkracht in de samenleving, het aantrekken en ontwikkelen van menselijk kapitaal en de rol die cooperaties hierin zien voor zichzelf beïnvloed de representaties en verhalen over de investeringscapaciteit van menselijk kapitaal.

Of de onderzochte energie coöperaties zich een toekomst voorstellen waar nog een hoge investeringscapaciteit nodig is voor de energietransitie of dat er nog maar een lage investeringscapaciteit wordt gevraagd is hieronder visueel weergegeven in 'Vergelijking 2'. In de volgende subparagrafen wordt inzichtelijk gemaakt wat de posities van de coöperaties in deze vergelijking heeft bepaald.

Vergelijking 2 Visuele weergave van de visies op investeringscapaciteit; menselijk kapitaal (bron: auteur met draw.io)

Alle geïnterviewden benadrukken dat menselijk kapitaal minstens zo belangrijk, of wellicht zelfs belangrijker, is voor het slagen van de energietransitie als de financiële investeringen die gedaan moeten worden. De man uren die de energietransitie en professionalisering van lokale initiatieven vraagt is niet uit te drukken in geld. Er moet daarom voldoende focus zijn op de sociale opbrengst van de transitie; onafhankelijkheid, zeggenschap, gemeenschapsgoed en een samen-gevoel. In gesprek over menselijk kapitaal blijkt dat niet alleen het aantrekken van mensen met de juiste beroepsmatige kennis belangrijk is, maar dat *tijd* en bewustwording creëren bij het grote publiek even zo grote thema's zijn.

Kennis die kan helpen de energietransitie te versnellen zit in het bedrijfsleven, in het netwerk van energiecoöperaties en bij scholen en universiteiten. Het is belangrijk dat er ruimte komt om deze kennis te ontwikkelen. In het bewustwordingsproces bij burgers kan nog een grote slag gemaakt worden, vinden coöperaties. Het moet net zo gewoon worden om te

investeren in energiebesparing en hernieuwbare energie als dat het is om de badkamer te laten verbouwen of op vakantie te gaan. Coöperaties zien daarin een rol voor zichzelf als link tussen burgers, onderwijsinstellingen, bedrijfsleven en de overheid. Hierin is focus nodig op de praktische uitvoering.

De visies of menselijk kapitaal al dan niet in Nederland aanwezig is komen overeen. Over hoe dit talent al dan niet voldoende ontwikkeld kan en zal worden en tot de transitie worden aangetrokken, en of voor de succesvolle transitie nog een hoge inzet van menselijk kapitaal nodig is lopen de meningen uiteen.

11duurzaam

11d komt hoog te staan op de vergelijking van investeringscapaciteit; menselijk kapitaal zoals in vergelijking 2, omdat zij een groot aanwezig kapitaal zien in Nederland wat ook voor de transitie *nodig* zal zijn.

Volgens de secretaris van 11duurzaam zit er veel menselijk kapitaal op universiteiten en hogescholen, zeker omdat deze studenten al gewend zijn te werken in multidisciplinaire teams. Al dit talent moet worden geïnvesteerd voor een goed verloop van de transitie en zij zullen ook worden aangetrokken door een interesse voor de duurzame samenleving nieuwe economische systemen. Voor voldoende draagvlak voor en ontwikkeling van de energietransitie is cultuur in veel regio's volgens hem echter een obstakel; *"Dat mensen daadwerkelijk beslissen om maatregelen te treffen dat is toch het merendeel kostengedreven .. het grote bedrijfsleven gaat hierin weinig doen ... er zit veel innovatiekracht in het kleine bedrijfsleven ... dit kunnen we in Nederland beter faciliteren door het verbinden van kennisinstellingen, overheden, bedrijfsleven etc. dus daarin moet geopereerd worden"*.

Niet alleen het aantrekken van beroepsmatige kennis komt ter sprake wanneer we praten over menselijk kapitaal, het bewustwordingsproces bij mensen die zich vervolgens weer in kunnen zetten voor de transitie naar hernieuwbare bronnen zijn even zo belangrijk. Ook dit is niet uit te drukken in geld. Binnen coöperaties en het netwerk van coöperaties is professionalisering nodig. Hoewel een ieder zijn eigen talent heeft en eigen rol moet krijgen *'moeten coöperaties echt gaan professionaliseren, anders houden ze op te bestaan'* (11d, TB en WPN).

Thermo Bello

TB is niet zo expliciet over een grote hoeveelheid menselijk kapitaal, maar omschrijft wel duidelijk een behoefte aan meer jong en vrouwelijk talent, wat hen redelijk hoog op de vergelijking plaatst.

Volgens de directeur van TB is er behoefte aan meer vrouwelijk- en jong talent in de energietransitie. Om dit talent aan te trekken moet de transitie wel

veel meer in de interactieve sfeer gebracht worden, beeldender gemaakt. Dit talent zal leiden tot professionalisering.

Om dit talent aan te trekken is ook eerst een stuk professionalisering van coöperaties nodig. *"Het is eigenlijk een hele spannende, nieuwe wereld. Maar hoe kunnen we die spanning overdraagbaar maken? ... Als het ons lukt de energiesector om te krijgen en te emanciperen zie ik in andere sectoren ook direct meer burgers aan het roer komen te staan, alles heeft energie nodig en in de mobiliteit- en zorgsector ontstaan ook al burgerinitiatieven"*. Er wordt door TB al actief nagedacht over het betrekken van burgers, bijvoorbeeld door brainstormsessies in de wijk.

Duurzame energie Apeldoorn

De voorzitter van DeA pakt het laagdrempelig op, burgerparticipatieprojecten en vrijwilligers in de coöperatieve beweging maken de transitie volgens haar. Er is wel kapitaal nodig maar iedereen kan mee doen, het hoeft niet meer ontwikkeld of aangetrokken te worden en dit plaatst DeA lager op de vergelijking.

DeA noemt het bijdragen aan een energie initiatief het leukste vrijwilligerswerk wat er is, een manier waarop je makkelijk kunt bijdragen en mensen makkelijk kunt betrekken *"als je laat zien; iedereen kan hier iets aan doen, iedereen heeft vermogens en als je een beetje met je bijvoorbeeld –ik zeg het nou wat dramatisch- een beetje met je ziel onder de arm loopt.. want je weet niet... wat.. ik voel me nutteloos, ik maak geen verschil, wie zit er op mij te wachten ik kan ook helemaal niets. Dan denk ik; joh, ga toch in elk geval kijken bij zo'n energie-initiatief want daar kan heel veel en is ook heel veel nodig. Nog wel het meeste in inzet van tijd, hé, je tijd investeren. Dus ik zeg wel eens gekscherend, joh zo'n lokaal initiatief is gewoon het leukste vrijwilligerswerk in de plaats. En zo moet het ook zijn, ook om dat drama van zo'n euh zo'n klimaatverandering er een beetje af te halen"*. Deelnemen zorgt dus voor het wegnemen van het drama zodat er weer wils- en daadkracht kan ontstaan.

Projecten zoals ZonopSchool waar ouders mee kunnen investeren in zonnepanelen op de daken van scholen zijn manieren waarop actief aan de slag wordt gegaan met het betrekken van burgers voor een stuk bewustwording.

Rijn en IJssel Energiecoöperatie

In de visie van REIJE is er wel kennis, maar is er nog een investering nodig deze kennis in de juiste banen te leiden om effect te hebben op de praktische uitvoering van de energietransitie.

De voorzitter van Rijn en IJssel Energiecoöperatie maakt in haar uitleg over de wils- en daadkracht en het menselijk kapitaal in de Nederlandse samenleving ten opzichte van de energietransitie een mooie vergelijking met het Nederlands Elftal; *"vergelijk Nederland en Nederlandse kennis, kunde, manier*

van innoveren met het NL elftal. Er zit hier zo veel kennis en kunde binnen universiteiten maar ook binnen bedrijven, binnen sommige gemeentes. Maar we krijgen het niet voor elkaar om te scoren, en dat vind ik jammer. ... In Duitsland scoren ze wel, daar wordt wel gewoon structureel heel veel duurzame energie opgewekt en gebouwd aan duurzame ontwikkeling. ... Wat maakt dat wij niet kunnen scoren? Wat maakt dat het NL elftal niet scoort? ... Ik denk dat we toch meer samen moeten werken. Gooi die muren eens om, gooi universiteiten eens om. Maar ook gemeentes, laat ze eens buiten hun kaders van de reguliere hokjes en subsidies en... Ik weet niet wat daar de oplossing voor is, nee." Er is kennis, en er zijn een boel mensen bezig met techniek of oplossingen voor de energietransitie. Er moet echter nog een behoorlijke ontwikkeling plaats vinden om dit in banen te leiden die deze kennis omzetten in praktische oplossingen en ontwikkelingen die bijdragen aan een succesvolle transitie. Hiervoor moeten regulier beleid en manier van werken omver.

Één ding is zeker, volgens de directeur van REIJE, het menselijk kapitaal is er; *"Mensen die in de toekomst verschil gaan maken... dat zijn toch de mensen die nu aan het studeren zijn."* Hoe dit kan en zal worden aangetrokken tot de transitie, daar worden nog geen uitspraken over gedaan.

Wageningen op Zon

In de visie van WoZ zit een deel van de kennis al in de energietransitie, maar is er nog sturing nodig van de overheid om meer talent aan te trekken richting de transitiebeweging dit plaatst ze tussen de andere coöperaties op de vergelijking met betrekking tot investeringscapaciteit; menselijk kapitaal.

Net als de voorzitter van REIJE maakt de directeur van WoZ een vergelijking met de manier waarop de Duitse overheid actie heeft ondernomen op de energietransitie. Volgens hem heeft de overheid een belangrijke rol, ook in het aantrekken van menselijk kapitaal. Bedrijfsleven en kennisinstellingen zullen hierin niet vanuit zichzelf actie ondernemen, het is van belang dat transitie-gerelateerde onderwerpen verplicht worden opgenomen in het curriculum zodat studenten hier voor kunnen kiezen. *"Dat zal de markt niet zo snel doen, denk ik. Het is natuurlijk zo als de kaders zo liggen dat de markt uitgedaagd wordt om aan de energietransitie bij te dragen dan zal dat ook betekenen dat de vraag naar menselijk kapitaal toeneemt. Dus daar zit wel een wisselwerking, er zijn natuurlijk ook allerlei samenwerkingsverbanden tussen overheid, bedrijfsleven en onderwijsinstellingen."*

Daarnaast ziet hij voor de coöperatieve beweging grote waarde in mensen die beroepsmatig met duurzame energie bezig zijn en het daarnaast leuk vinden ook vrijwillig met een burgerinitiatief bezig te zijn. WoZ betreft burgers bij de energietransitie door lokaal direct te communiceren op bijeenkomsten, inspraakavonden, met burens.

WindPower Nijmegen

WPN krijgt haar plek op de vergelijking in vergelijking 2 omdat zij wel talent *ziet* maar betwijfelt of er voldoende wilskracht is dit talent daar in te zetten waar het nodig is, hiervoor moet eerst een grote professionaliseringsslag worden gemaakt in de beweging van onderaf.

Ook de projectmanager van WindPower Nijmegen ziet groot belang van jong talent *"Mensen die echt willen, die zich aangetrokken voelen tot de beweging. Die in deze beweging willen werken in plaats van bij zo'n energiebedrijf waar je normaal gesproken in de energiesector zou werken"*. Of de wilskracht er ook is om dit talent in te zetten in een mate die nodig is voor de transitie naar hernieuwbare bronnen en in de coöperatieve beweging, daar twijfelt de projectmanager van WPN over. Professionaliseringsslagen in de coöperatieve beweging kunnen wellicht bijdragen om dit talent aan te trekken richting de energietransitie van onderaf.

Binnen coöperaties en het netwerk van coöperaties is professionalisering nodig. Met professionalisering wordt volgens de projectmanager van WindPower Nijmegen bedoeld; communiceren met andere aandeelhouders in de energietransitie op professionele wijze; binnen kantooruren en op een manier die past bij de partijen waar mee je in contact staat. In tegenstelling tot wat DeA en WoZ zeggen mag het wat hem betreft meer uit de vrijwillige sfeer; *"je speelt ook een spel met grote machtige tegenspelers. En dat doe je gewoon overdag als je geen kater hebt en niet na het acht uur journaal omdat je nog ff iets moet doen... het moet allemaal UIT die houtje touwtje sfeer. Er mag wel een houtje touwtje sfeer blijven maar daarbuiten moet het écht gebeuren"*. Professionalisering kan bijdragen aan een succesvolle transitie.

4.3.3 – Investeringscapaciteit; kosten vs opbrengsten

Het volgende thema in visies op de energietransitie wat wordt besproken is investeringscapaciteit, hier specifiek in relatie tot kosten uitgedrukt in geld. Investeringscapaciteit heeft in dit onderzoek betrekking op de financiële investeringscapaciteit die nodig wordt geacht voor een succesvolle transitie, deze kan variëren van hoog tot laag. Ook over de aanwezigheid van de capaciteit, waar die zich bevindt en kan worden aangetrokken tot de energietransitie kunnen de visies verschillen. In het geval van financieel kapitaal kunnen zoals besproken in hoofdstuk twee en drie de representaties uiteenlopen. Ideeën over subsidies nu en in de toekomst, trends in het bedrijfsleven en of deze al dan niet zullen zorgen voor meer investeringen, new businessmodellen en hoe de kosten in verhouding staan tot de opbrengsten kunnen verschillen.

Of de onderzochte energie coöperaties zich een toekomst voorstellen waar nog een hoge financiële investeringscapaciteit nodig is voor de energietransitie of dat er nog maar een lage investeringscapaciteit wordt gevraagd, en hoe zij vinden dat de kosten in verhouding staan tot de opbrengsten is hieronder visueel weergegeven in 'Vergelijking 3'. In de volgende subparagrafen wordt inzichtelijk gemaakt wat de posities van de coöperaties in deze vergelijking heeft bepaald.

Vergelijking 3 Visuele weergave visies op financiële investeringscapaciteit (bron: auteur met draw.io)

Subsidies voor projecten in de energietransitie zoals ze nu bestaan zijn duidelijk verleden tijd, hoe deze financiering opgevangen gaat worden daarop verschillen de visies van coöperaties nog al eens. Gesproken wordt over new business models, investeringen van zowel burgers als bedrijfsleven en anders verdeelde belasting. Er is wel consensus over het feit dat voor het slagen van de transitie nog een heleboel geïnvesteerd moet worden en dat in de financiering zekerheid en continuïteit nodig is. De visie op hoe veel investering er nog precies nodig is en waar deze vandaan moet komen verschilt. Financiering moet samen tot stand komen, hierin is dezelfde verbinding nodig tussen sectoren en bestuurslagen als in besluitvorming, maar de overheid moet hierin wel het voortouw nemen.

Coöperaties zijn het er over eens dat financiering continuïteit behoeft. Over hoe die continuïteit het beste bereikt kan worden is ook geen consensus. De investeringen in de energietransitie zijn hoewel hoog, de opbrengst zeker waard. Ook wordt de opbrengst uitgedrukt in veel meer dan alleen maar hernieuwbare

opwek als bron van inkomsten; toewerkend naar een duurzame samenleving en economie en verhoogd wooncomfort.

11duurzaam

Door 11d wordt aangestipt aan dat de energietransitie van het bedrijfsleven nog een enorme investering nodig heeft, die gedaan zal moeten worden door het bedrijfsleven zelf. *"In veel gevallen gaat dat ook gewoon niet lukken, dus er moet ontzettend veel geïnnoveerd worden op productniveau"*. Dit levert een boel op, wat niet alleen in geld uit te drukken is. De investering in combinatie met opbrengst die wordt gezien geeft hen de plek op de vergelijking hoge of lage investeringscapaciteit zoals in vergelijking 3.

Zowel vanuit Rijn en IJssel Energiecoöperatie als 11duurzaam komt bij vragen over de financiering van de energietransitie naar voren dat geld slimmer duurzaam moet worden besteed, in plaats van dat middelen wegvloeien naar grote multinationals en andere landen. Geld, zowel uit investeringen en bedrijfsleven als subsidies of revolverende middelen van de overheid, moet meer circulair vloeien. Dat wil zeggen *"zoveel mogelijk gebruik makend van lokale en regionale inzet"*. Het slim inzetten van die gelden heeft nog een andere opbrengst dan rendement en de transitie, *"Dus het slim inzetten van die gelden is wel een eerste vereiste, en dat levert dan meer werkgelegenheid op en ik denk dat we dát hard nodig hebben"*.

Thermo Bello

De directeur van TB weet nog niet wat de opbrengst precies zal zijn, het lijkt hem leuk als er wordt ingezet op volledig eigen beheer en onafhankelijkheid van burgers en de energiemix in balans komt *"dat lijkt mij toch het mooi, als we daar op inzetten en dat kunnen bereiken"*. Voor deze maatschappelijke winst is nog wel een behoorlijke investering nodig, wat TB midden hoog op de vergelijking plaatst.

Ook (net als WoZ) de directeur van ThermoBello denkt dat subsidies in de toekomst ophouden te bestaan en dat kasstromen zeker gesteld moeten worden; *Subsidies houden op, overheden hebben hier geen geld meer voor. Het belang van zekerheid over kasstromen wordt steeds groter. Zekerheid die kan worden gecreëerd door wet- en regelgeving (constante wet-en regelgeving)"*.

Duurzame energie Apeldoorn

Om tot een energiesysteem met voldoende opbrengst te komen is wel een enorme voorinvestering nodig, DeA ziet hierin net als 11d een rol voor de overheid én bewoners, als die maar zien dat ze er rendement uit kunnen halen. In hun visie is de maatschappelijke opbrengst van deze investering ook

belangrijk, net als bij REIJE en 11d, wat DeA naast deze coöperaties op de vergelijking plaatst.

De voorzitter van DeA en WindPower Nijmegen noemen op hun beurt weer hernieuwbare opwek als bron van inkomsten. Subsidies worden volgens DeA naar de achtergrond gedrukt, maar het is wel belangrijk kritisch stil te blijven staan bij hoe publiek geld juist besteed kan worden. Uiteindelijk kan dit in rendement gezien ontzettend veel opleveren, *“waar alle betrokken partijen iets aan hebben”*

Rijn en IJssel Energiecoöperatie

Vanuit Rijn en IJssel Energiecoöperatie en 11duurzaam komt bij vragen over de financiering van de energietransitie naar voren dat geld slimmer duurzaam moet worden besteed, in plaats van dat middelen wegvloeien naar grote multinationals en andere landen. Er is een enorme investering nodig en geld moet meer circulair vloeien. Hiermee staan zij op de vergelijking gelijk aan 11d.

Voor een circulaire besteding van gelden moet zoveel mogelijk gebruik worden gemaakt van lokale en regionale inzet. Hiervoor zijn al veel new business models ontwikkeld *“winst die nu wordt ugedrukt in geld kan en zal moeten worden uitgedrukt in omgevingsontwikkeling, sociale inclusie, etc.”* Toch zal de overheid ondanks deze nieuwe verdienmodellen toch in de buidel moeten tasten voor de enorme investeringen die er nodig zijn *“De overheid moet inderdaad in traditionele zin middelen beschikbaar stellen, maar dit moet anders en slimmer worden besteed in plaats van dat het op tien verschillende manieren wegvloeit.”* Zij sluiten hier mee aan bij 11d met het oog op circulaire economie die uiteindelijk maatschappelijk gezien ontzettend veel oplevert in het *‘samen gevoel’*.

Wageningen op Zon

De directeur van Wageningen op Zon zegt over subsidies dat deze geen zekerheid bieden voor een sterke businesscase van coöperaties actief in de energietransitie. Wet en regelgeving zullen nog erg moeten worden aangepast om de investeringen die nodig zijn tot stand te laten komen.

“Subsidies zoals ze nu bestaan zijn eigenlijk funest omdat ze altijd eindig zijn, en afhankelijk van de regering. Wet en regelgeving is belangrijk. Je kunt misschien beter geen subsidies hebben dan wel subsidies ... door verplichtingen op te leggen creëer je continuïteit ... daarmee hebben ze gewoon een hele stabiele omstandigheid gecreëerd waarmee Duitsland nu ook koploper is binnen zonne-energie in Europa ... Je wilt voor een langere tijd zekerheid omdat de terugverdientijd ook langer is, voor de businesscase. Mensen zijn wel idealistisch maar geld ergens in een put storten daar hebben ze ook geen zin in”.

Voor de nodige investering zijn niet alleen de overheid, het bedrijfsleven en investeringen nodig van particulieren maar moeten banken ook mee doen *"daar heb je ook de banken voor nodig, die moeten hypotheek verstrekken en ook daarin mee nemen dat de woonlasten omlaag gaan en dat het dus een andere samenstelling is"*.

WindPower Nijmegen

WPN ziet eigenlijk voorziet geen problemen in de nodige investering voor de transitie. Uiteindelijk is het nodige bedrag wel bij elkaar te 'sprokkelen' en dit plaatst hen daarom lager op de vergelijkingen dan andere coöperaties die hierin een grotere investering lijken te zien.

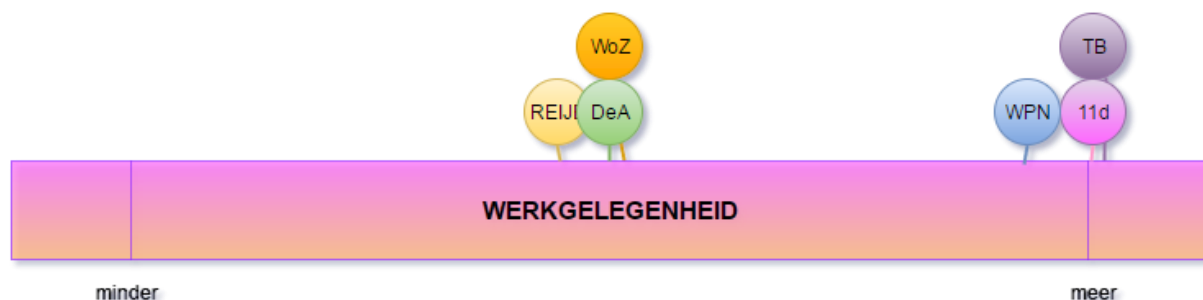
Net als de voorzitter van DeA noemt WPN hernieuwbare opwek als bron van inkomsten. WindPower Nijmegen zegt zelfs *"het windpark is een financieel robuuste entiteit en daar kun je geld uit halen om andere projecten op te starten"*. Om tot een energiesysteem met voldoende financiële opbrengst te komen is wel een enorme voorinvestering nodig, WindPower Nijmegen, die inmiddels al een renderend project gerealiseerd heeft stipt aan dat bij de juiste opbouw van een project uiteindelijk de financiering wel bij elkaar 'gesprokkeld' kan worden.

WP Nijmegen ziet subsidies niet verdwijnen, maar veranderen in revolverende middelen. Ook is de projectmanager van mening dat de investeringen gezien de opbrengsten van de transitie nooit te hoog kunnen zijn; *"Je kunt nooit genoeg investeren. De manier waarop we dit oppakken als coöperatieve beweging werkt goed. Je krijgt draagvlak, in de buurt, in de stad en als beweging"*

4.3.4 – Werkgelegenheid

Het volgende thema in visies op de energietransitie wat wordt besproken is werkgelegenheid. Werkgelegenheidsdiscoursen zijn vaak emotioneel beladen en de meningen over het al dan niet toe- of afnemen van de werkgelegenheid kunnen variëren. Zoals besproken in hoofdstuk drie kan de energietransitie worden gezien als prikkel voor het vermeerderen van werkgelegenheid en ontstaan van nieuwe banen, terwijl anderen juist functies zullen zien verdwijnen als een gevolg van de veranderingen die met de transitie gepaard gaan. Ideeën over in welke sectoren dit het meeste invloed zal hebben en welke rol overheid en bedrijfsleven hierin (kunnen) spelen hierin een rol.

Of de onderzochte energie coöperaties zich een toekomst voorstellen waar de werkgelegenheid minder wordt door de transitie naar hernieuwbare bronnen of juist meer, is hieronder visueel weergegeven in 'Vergelijking 4'. In de volgende subparagrafen wordt inzichtelijk gemaakt wat de posities van de coöperaties in deze vergelijking heeft bepaald.

Vergelijking 4 Visuele weergave van de visies op werkgelegenheid (bron: auteur met draw.io)

Wat in de uitspraken naar voren komt is dat in we met de energietransitie overgaan naar een duurzame samenleving en een duurzame economie, en dat dit banen zal laten verdwijnen maar ook kansen creëert op het gebied van werk.

Opvallend is dat WoZ en DeA veel vrijwilligerswerk zien, terwijl WPN juist noodzaak tot professionalisering ziet welke zal leiden tot werkgelegenheid. Als die professionaliseringsbeweging echter niet op gang komt zal de werkgelegenheid dus uitblijven.

11duurzaam

11d voorziet een fikse toename van werkgelegenheid wanneer gelden circulair worden ingezet volgens hun visie op financiële investeringscapaciteit. Dit plaatst ze bij meer werkgelegenheid op de vergelijking van dit thema.

De secretaris van 11d meent dat het slim inzetten van gelden een vereiste is voor het creëren van werkgelegenheid in de transitie naar hernieuwbare bronnen. *"Het gaat ook om het ontwikkelen van werkgelegenheid op de lange termijn, naar een duurzame economie toe. Ik zie daarin heel veel mogelijkheden,*

bijvoorbeeld alleen al het slim inzetten van gelden op lokaal niveau, dat levert meer werkgelegenheid op. Ook de innovatie die er op productniveau nodig is in het bedrijfsleven gaat heel veel werkgelegenheid creëren.” Dit gaat dan wel écht werkgelegenheid creëren , en “ik denk ook dat we dát hard nodig hebben”

Thermo Bello

Volgens de directeur van Thermo Bello gaat de werkgelegenheid zelfs *“heel erg toenemen”* door de energietransitie, wat ze gelijk plaatst met 11d op de vergelijking.

Hiervoor is wel nodig dat we als samenleving optimaal gebruik maken van de kansen die de transitie met zich mee brengt *“De energietransitie gaat niet alleen om het aantrekken van bedrijfsleven of het ontwikkelen van een bedrijfstak, maar het gaat ook om opleiding, het gaat om werkgelegenheid, ook op de lange termijn; brengt natuurlijk ook heel kansen met zich mee, en dus ook werkgelegenheid. Maar dat betekent wel, die kennisintensieve economie die wordt wel steeds belangrijker”.*

Duurzame energie Apeldoorn

De voorzitter van DeA ziet vooral werk voor vrijwilligers of mensen die al beroepsmatig bezig zijn met energietransitie en zich naast een baan inzetten voor de transitie naar hernieuwbare bronnen, hierdoor komt DeA in het midden op de vergelijking omdat in hun visie de werkgelegenheid niet afneemt maar ook niet toe.

DeA legt in gesprek over de energietransitie en werk de focus op lokale initiatieven die draaien op vrijwilligerswerk *“om het drama van zo’n klimaatverandering er een beetje af te halen is iedereen nodig, het werkt dan gewoon het prettigst als je elkaar lokaal kunt vinden”.* Verder noemt de voorzitter van DeA wel dat de opbrengst van de transitie naar hernieuwbare bronnen enorm zal zijn in maatschappelijk gewin en nieuwe vormen van samenwerking, maar gaat zij ook hier niet specifiek in op het thema werkgelegenheid. *“ga toch in elk geval kijken bij zo’n energie-initiatief want daar kan heel veel en is ook heel veel nodig. Nog wel het meeste in inzet van tijd, hé, je tijd investeren.”*

Rijn en IJssel Energiecoöperatie

De voorzitter van REIJE ziet onder de streep uiteindelijk een positief effect van de energietransitie op de werkgelegenheid maar de directeur ziet juist veel banen verdwijnen in de toekomst. Dit plaatst REIJE iets richting minder werkgelegenheid op de vergelijking rondom dit thema.

Hoewel de directeur in de toekomst banen ziet verdwijnen, en de transitie naar hernieuwbare bronnen hiervan niet de enige oorzaak is *“boekhouders worden vervangen door computers, als je een boekhoudbedrijf hebt moet je je*

toch zenuwachtig gaan maken, dat heeft ook met die internetrevolutie te maken” ontstaan er ook nieuwe banen “zo zag ik laatst een televisieprogramma met een windmolenopzichter. Nou, dat beroep bestond vijf jaar geleden misschien nog niet eens”.

Beroepen gaan wat REIJE betreft veranderen en er zullen wellicht banen verdwijnen, maar hiervoor komen weer andere banen in de plaats. *“Als je circulaire economie doorvoert vallen er banen weg maar komen er onder de streep ook ontzettend veel banen bij, het effect is heel positief. Ik denk dat dat met de energietransitie hetzelfde is, dat er veel bestaande dingen wegvallen maar er ook heel vele nieuwe voor in de plaats komen”*

Wageningen op Zon

Op de vraag of de werkgelegenheid toe of af zal nemen ten gevolge van de energietransitie komt niet een sterke meer of minder naar voren in gesprek met WoZ, waarom zij in het midden van de vergelijking zijn geplaatst.

De directeur van WoZ stipt aan dat mensen werkzaam voor de transitie in de coöperatieve beweging dit doen naast hun werk, en hier dus niet snel nieuwe banen zullen ontstaan *“Nouja wat je ook ziet is dat er ook wel veel initiatieven waar mensen betrokken zijn die ook beroepsmatig met duurzame energie bezig zijn die het leuk vinden om daarnaast ook nog zo’n initiatief te trekken”*. Toch is er volgens hem een boel werk te verrichten voor de energietransitie en moet hiervoor ook talent en aandacht ontwikkeld worden *“Het is denk ik belangrijk dat jongeren doordrongen raken van dat het een belangrijk, dringend onderwerp is.”*

WindPower Nijmegen

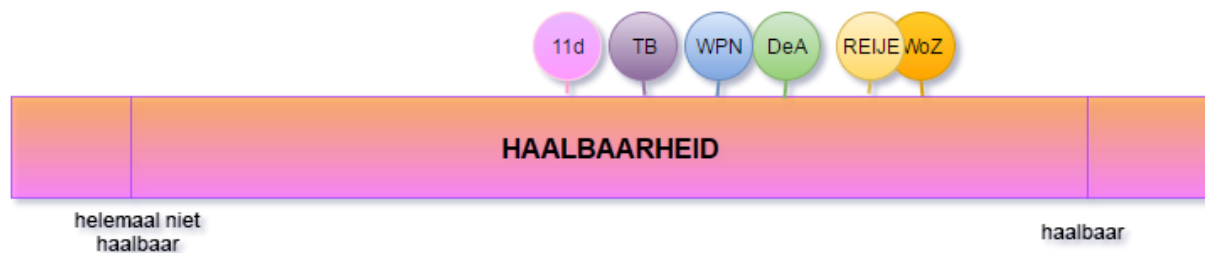
Volgens WPN is voor een geslaagde transitie professionalisering nodig, en als deze plaatsvindt zal dit werkgelegenheid creëren dit plaatst WPN redelijk hoog op de meer werkgelegenheid kant van de vergelijking rond dit thema.

De projectmanager WindPower Nijmegen pleit juist voor het creëren van werkgelegenheid, ook binnen coöperaties, zodat er een professionalisering plaats kan vinden van deze initiatieven en ze uit de vrijwillige *‘houtje touwtje sfeer’* komen.

4.3.5 – Haalbaarheid

Het volgende thema in visies op de energietransitie wat wordt besproken is haalbaarheid. Dit thema of deze dimensie in visies op de energietransitie is eigenlijk een beoordeling van de ontwikkeling van de andere thema's. Zoals besproken in hoofdstuk twee kunnen de meningen over de haalbaarheid van de transitie naar hernieuwbare bronnen sterk verschillen. Daarnaast wordt hier besproken welke trends volgens coöperaties een rol zullen spelen in de haalbaarheid van de energietransitie.

Of de onderzochte energie coöperaties de energietransitie waarnemen als haalbaar is hieronder visueel weergegeven in 'Vergelijking 5'. In de volgende subparagrafen wordt inzichtelijk gemaakt wat de posities van de coöperaties in deze vergelijking heeft bepaald.

Vergelijking 5 Visuele weergave visies op haalbaarheid van de energietransitie

Wat betreft de haalbaarheid van de energietransitie komen de visies niet helemaal overeen, maar wel als het gaat om de interesse en prijsgedrevenheid in de maatschappij. Allen noemen dat het merendeel van de consumenten prijsgedreven is en zich niet voor de transitie naar hernieuwbare bronnen, of het belang hiervan, interesseert.

Door de energiemix en het niet continue aanbod van zon en wind vanwege de seizoenen is staan er nog veel vraagtekens rondom de afstemming van aanbod, vraag en prijs van energie. Coöperaties zien een beperkte rol voor zichzelf als het aankomt op het beïnvloeden van de publieke opinie, liever richten zij zich op de beweging van onderaf waarvan zij onderdeel uitmaken met een geloof in het slagen van de transitie. Het slagen van de energietransitie is niet onmogelijk, maar het is belangrijk dat de focus wordt verlegd naar energiebesparing vóór energie opwek en dat het bedrijfsleven wordt gestimuleerd actie te ondernemen.

11duurzaam

De secretaris van 11duurzaam zegt dat als oplossing voor een volledige transitie naar hernieuwbare bronnen meer dan haalbaar is door het bedrijfsleven

geïnvesteed moet worden, wat hen iets richting niet haalbaar plaatst in deze vergelijking.

Over de investering die door het bedrijfsleven gemaakt moet worden zegt 11d het volgende; *"dit gaat lang niet altijd lukken dus moet er ook ontzettend geïnnoveerd worden op productniveau"*. Voor die innovaties op productniveau zijn gelukkig al wel technieken in ontwikkeling, dit is dus een positieve trend. Met betrekking tot het voortbestaan van coöperaties is er een spanningsveld tussen het professionaliseren van deze initiatieven en het dicht bij de burger blijven om de massa te kunnen betrekken: *"Enerzijds moet je blijven groeien voor voldoende draagvlak, anderzijds moet je als cooperatie dicht bij de burger blijven om ze in de transitie te kunnen betrekken"*.

Thermo Bello

Volgens TB zit er een grote uitdaging in de opslag van energie, zeker in combinatie met de energiemix en de negatieve publieke opinie met betrekking tot de transitie naar hernieuwbare bronnen, toch is de visie van TB dat de energietransitie uiteindelijk wel zal slagen. Dit plaatst hen weer meer richting haalbaar op de vergelijking.

Ziet een beperkte rol voor zichzelf als het aankomt op het beïnvloeden van de nu nog vrij negatieve, ongeïnteresseerde publieke opinie, liever richten zij zich op de beweging van onderaf waarvan zij onderdeel uitmaken met een geloof in het slagen van de transitie *"transitie, welke dan ook, gaat per definitie traag maar als het eenmaal goed werkt kan het ineens heel hard gaan"* Thermo Bello verwacht 'hoopt' dat initiatiefnemers en gewone burgers die voorgaan in het verduurzamen van de woning de nu nog ongeïnteresseerde massa meekrijgen in de transitie. Net als andere coöperaties (11d, DeA, REIJE, WoZ) zien zij vooral een grote uitdaging in opslag van opgewekte energie en in de energiebesparing die moet worden gedaan door het bedrijfsleven, wat zelf actie zal moeten ondernemen.

TB geeft weer aan dat smart home en smart district technieken kunnen helpen met de uitdaging van de energiemix en de opslag van duurzame energie *"met de technieken die nu in ontwikkeling zijn toewerken naar energiebundels die werken op een vergelijkbare manier zoals telekombundels vandaag de dag"*.

Duurzame energie Apeldoorn

DeA ziet hindernissen in de transitie naar hernieuwbare bronnen maar zeker ook een Isagingskans, het hangt er net vanaf hoe je het bekijkt. Dit plaatst DeA redelijk positief over haalbaarheid, maar niet zo positief als REIJE en WoZ.

De voorzitter van DeA stipt aan dat in wat er van bovenaf besloten wordt geen rekening wordt gehouden met wat onderop gebeurt, dat veel beleidsmakers bovenin niet eens weten welke projecten onderop worden ingezet,

en dat dit zoals met de verlaging van de energiebelasting soms tot gevolg heeft dat projecten onvoldoende robuuste businesscase hebben. Ook ziet zij opslag als een hindernis maar zegt ook *"de energietransitie is ook geslaagd als wij allemaal wel stroom en gas uit hernieuwbare bronnen hebben, dit hoeft niet allemaal in je eigen plaats geproduceerd te worden. Wat voor en door het kleine bedrijfsleven wordt ontwikkeld kun je ook voor bedrijven ontwikkelen. En zo zie je ook die combinatie, die verbinding ontstaan die er misschien niet altijd van nature in zo'n lokaal initiatief zit."*

Rijn en IJssel Energiecoöperatie

De voorzitter van REIJE wil de transitie graag haalbaar noemen, maar stipt hierin toch enkele drempels aan, vandaar dat zij niet helemaal richting haalbaar zijn geplaatst in deze vergelijking.

Een voorbeeld wat wordt genoemd in gesprek met REIJE over de haalbaarheid van de transitie is de trend van duurzame opwerk, vóór energiebesparing. Nu worden zonnepanelen nog *"sexier"* gevonden, maar *"je zou eigenlijk éérst moeten isoleren, dan hoef je ook minder op te wekken"*. Daarnaast zullen burgers misschien wel bewust zijn van de gevolgen van hun consumeer gedrag, dit betekent niet dat zij daar naar handelen: *"Een betrokken burger is nog geen betrokken consument"* het proces van gedragsverandering is traag *"als het gaat over het meekrijgen van de mensen. Ja vertaal dat maar eens naar deze energietransitie... dat zijn 7 decennia misschien wel, dat hoop ik niet want... een kleine groep is er hard mee bezig, een andere steekt zijn kop in het zand en nog anderen lopen zich er de hele tijd zorgen of te maken of het interesseert ze gewoon helemaal niets (na mij de zondvloed)"*.

REIJE richt zich liever op het actief onderdeel uitmaken van de beweging van onderaf, met een geloof in het slagen van de transitie. Hierin proberen zij niet de media en politiek te veranderen, maar lokaal met burgers te communiceren.

Wageningen op Zon

Volgens WoZ is de transitie technisch helemaal haalbaar, en hangt het alleen nog van de wil en inzet van de maatschappij en politiek af.

De voorzitter van WoZ heeft wel vertrouwen in de coöperatieve beweging en overkoepelende netwerken. De directeur spreekt toch weinig vertrouwen uit in het op tijd slagen van de transitie *"het gros van de mensen interesseert het niet en die weet het ook niet"*. De directeur van WoZ ziet hier een rol voor de overheid die door wet- en regelgeving het bedrijfsleven moet stimuleren om actie te ondernemen, maar ziet ook een trend van steeds veranderende wetten en regels die geen (financiële) steun bieden voor coöperaties of bedrijven die willen innoveren. Ook opslag is lastig *"Lokale opslag in kleine hoeveelheden is lastig, daar moet nog iets op verzonnen worden"*. Uiteindelijk is het met volledige

inzet misschien toch enigszins haalbaar *"Technisch is het denk ik allemaal haalbaar, maar dan moet je wel vol aan de bak"*

WindPower Nijmegen

Volgens WPN is de coöperatieve beweging sterk maar helpt de politiek niet mee voor deze beweging in de energietransitie van onderaf. Sommige coöperaties zullen 'het niet halen' en dat plaatst hen weer meer naar beneden in plaats van bij helemaal haalbaar op deze vergelijking.

De Nederlandse politiek wordt gezien als onbetrouwbaar waar het gaat om wet- en regelgeving over de energietransitie, en er wordt gevreesd dat dit veel invloed heeft op de ontwikkelingen en trends die er nu zijn in de transitie naar hernieuwbare bronnen. WPN drukt dit duidelijk uit *"De Nederlandse overheid heeft zich zeg maar als je naar het verleden kijkt zich nooit echt betrouwbaar getoond omdat wet- en regelgeving altijd weer veranderde"*. Wat betreft de coöperatieve beweging zal volgens de project manager van WPN het *"kaf van het koren gescheiden worden niet alle initiatieven zullen overleven. Het past toch meer bij een stedelijke dan bij een dorps- of agrarische structuur, deze beweging"*. Hij ziet een bron van inkomsten voor coöperaties *"coöperaties die opwek capaciteit aan zich kunnen binden, dat is namelijk een bron van inkomsten en die kun je gebruiken om verder te groeien... daar gaat het wel goed mee denk ik"*

5 – Conclusie en Discussie

De centrale vraag van het onderzoek luidde:

“Hoe wordt kennis uitgewisseld tussen energie coöperaties in Gelderland en wat is de rol van visies en organisatiestructuur in het versterken van deze initiatieven door kennisuitwisseling?”

In dit onderzoek is getracht inzicht te krijgen in kennisuitwisseling tussen energie coöperaties in Gelderland en de rol die visies en organisatiestructuur spelen in het versterken van de ontwikkeling van deze initiatieven door kennisuitwisseling. Hiervoor is een case study uitgevoerd door middel van diepte interviews bij zes energie coöperaties in Gelderland. De interviews hebben de context waarin bepaalde kwesties binnen de energietransitie door deze coöperaties worden waargenomen en hoe zij zien dat deze kwesties kunnen worden opgelost, inzichtelijk gemaakt.

In de volgende paragrafen volgt een samenvattende conclusie over de kennisuitwisseling tussen deze coöperaties en welke verbanden hierin opvallend zijn. Deze opvallende verbanden bekijken we in het licht van de rol die overeenkomsten en verschillen in organisatiestructuur en visie hierin spelen. Hierna volgt een evaluatie van deze resultaten en een reflectie op dit onderzoek

5.1 – Kennisuitwisseling

Bij energiecoöperaties en binnen overkoepelende netwerken in Gelderland is kennisuitwisseling een bekend fenomeen waar iedereen aan wil bijdragen. Wat precies de gemeenschappelijke doelen zijn of waar verschillen in visie en organisatiestructuur zitten, buiten de specialisatie in zon- wind- biomassa of energiebesparing om, is niet bekend bij de onderzochte coöperaties. In gesprek over het delen van kennis ligt de nadruk op *uitwisseling*. Wanneer coöperaties kennis delen willen zij daar ook graag iets voor terug.

Energie coöperaties geven aan dat er een duidelijk gemeenschappelijk doel is; het versnellen van de energietransitie. Toch zijn er ook duidelijke en belangrijke nuance verschillen zichtbaar in de visie op kwesties in de energietransitie en hoe deze opgelost dienen te worden. Dit kan van invloed zijn op de mate en het gemak van kennisuitwisseling tussen coöperaties. Kijkend naar de overeenkomsten en verschillen in organisatiestructuur lijkt dit ook mede ten grondslag te liggen aan de mate van kennisuitwisseling tussen energie coöperaties in Gelderland.

Wat opvallend naar voren komt in gesprekken met coöperaties zijn de kennisuitwisseling tussen DeA en TB, evenals DeA en REIJE. Daarnaast is er de kennisoverdracht tussen TB en 11d, die wederzijds zo groot is dat zij vanuit regionale samenwerking een paraplu organisatie hebben opgericht voor lokale duurzame initiatieven. Als laatste bespreken we de lage kennisuitwisseling van WPN, die alleen soms kennis voedt aan overkoepelende netwerken zoals de CoP.

5.1.1 – DeA en TB

Opvallend is dat DeA, en TB in grotere mate kennis met elkaar uit wisselen dan met andere initiatieven. De oorzaak hiervoor is gezien de ligging van deze initiatieven en de afstand van bijna honderd kilometer die hen geografisch van elkaar verwijderd niet regionaal, zoals eerder werd besproken in hoofdstuk 1 en 4.

Kijken we naar de organisatiestructuur zoals omschreven in paragraaf 4.2 dan zien we dan de samenstellingen van kernorganen bij TB, DeA overeenkomstig is. Beiden hebben een adviesorgaan wat functioneert als direct adviesorgaan. Dit orgaan geeft advies van leden, voor het bestuur van de coöperatie. Hoewel bij beide coöperaties volgens het traditionele model uiteindelijke beslissingen door de ALV worden genomen.

Zoals we kunnen zien in paragraaf 4.3 liggen de visies niet steeds helemaal op dezelfde plek in het continuüm van ieder thema. Toch spreken deze coöperaties zich overeenkomstig uit over de trends en toekomst van de energietransitie, met name waar het gaat over besluitvorming, financiële investeringscapaciteit, haalbaarheid en de maatschappelijke opbrengst van de energietransitie.

5.1.2 – DeA en REIJE

Ook tussen DeA en REIJE is er meer kennisoverdracht. Hier is de oorzaak niet regionaal te noemen zoals eerder besproken in hoofdstuk 1 en 4. We kijken daarom naar de overeenkomsten en verschillen in organisatiestructuur.

Hoewel de organisatiestructuur niet naadloos overeenkomt door het ontbreken van een adviesorgaan bovenin de structuur van de coöperatie, zoals te zien in paragraaf 4.2 zijn er toch overeenkomsten. Zo richten beide coöperaties zich onder andere op het herdistribueren van duurzame energie en zetten beide organisaties zich in om lokaal duurzame bewustwording te bewerkstelligen.

De visies zoals besproken in paragraaf 4.3 komen redelijk tot sterk overeen qua plek in het continuüm met betrekking tot de thema's financiële investeringscapaciteit, werkgelegenheid en haalbaarheid. Hoewel zij zich niet geheel overeenkomstig uitspreken met betrekking tot besluitvorming over de energietransitie, herkennen zij beide de noodzaak van verbinding tussen verschillende bestuurslagen en zowel centrale als decentrale besluitvorming. Wat

betreft menselijk kapitaal komt de visie overeen op het punt dat beiden er van verzekerd zijn dat het menselijk kapitaal er *is*.

5.1.3 – TB en 11d

Hoewel de samenwerkingen en kennisuitwisseling tussen TB en 11d zeker een regionaal component heeft zoals besproken in hoofdstuk 1 en 4, belichten we hier toch de zeer sterke overeenkomsten in organisatiestructuur en visie op de energietransitie.

Bekijken we de organisatiestructuur van deze coöperaties, beschreven in paragraaf 4.2, dan zien we dat deze qua samenstelling van kernorganen helemaal overeenkomt met een extra adviesorgaan voor het bestuur bovenin de structuur van de coöperatie en beiden een energiebedrijf, energielevering en projectontwikkeling onderin de coöperatie.

Voor TB en 11d lijkt naast de overeenkomstige organisatiestructuur en het regionale component ook de overeenkomstige visie zoals te zien in paragraaf 4.3 een rol te spelen in het ontstaan van deze kennisuitwisseling en samenwerking. De visie op vier van de vijf thema's ligt erg dicht bij elkaar; zij ontmoeten elkaar op meer decentrale besluitvorming, talent en burgerparticipatie, een toename van werkgelegenheid en haalbaarheid van de energietransitie.

5.1.4 – WPN

WPN is erg op zichzelf en dit zien we ook terug in de organisatiestructuur en visies. Het gedachtegoed en de structuur van de windcoöperatie wijken af van die van andere coöperaties, ook gaat het rendement van de opwek door middel van het windpark naar de leden die hierin aandelen hebben gekocht. Qua visie hebben zij een hoge uitschieter in de visie op besluitvorming die zij het liefst volledig decentraal zien, de visie op de nodige financiële investeringscapaciteit die zij beduiden lager achten dan andere energie coöperaties en ook de opbrengsten die zij hoger aanschrijven dan anderen.

5.1.5 – Samenvattend

De energiecoöperaties in Gelderland die de meeste kennis met elkaar uitwisselen hebben een overeenkomstige organisatiestructuur en visie. Hieruit kan worden geconcludeerd dat visie en organisatiestructuur inderdaad een rol spelen in de (mate van) kennisuitwisseling. Zes van de zeven coöperaties wisselen naast de kennisuitwisseling in overkoepelende netwerken ook kennis uit in regionaal samenwerkingsverband, initiatieven creëren met deze regionale samenwerkingsverbanden lokaal draagvlak voor de energietransitie en maken zich samen sterk in antwoord op regionaal beleid van bovenaf. Hieruit kan worden opgemaakt dat kennisuitwisseling tussen coöperaties in regionaal verband sneller tot stand komt. We zien in dit onderzoek dat binnen het sterkste regionale samenwerkingsverband ook sterke overeenkomsten in visie en organisatiestructuur zijn.

5.2 – Aanbevelingen

Uit het onderzoek is naar voren gekomen dat een gedeelde visie en organisatiestructuur van invloed zijn op de mate van kennisuitwisseling. Kennisuitwisselingen die niet te verklaren zijn door een regionaal component, zijn te verklaren door overeenkomsten in visie en organisatiestructuur. De eerste aanbeveling is daarom de kennisuitwisseling en de structuren voor kennisuitwisseling zoals de bestaande werkgroepen en tafels in de CoP en bijeenkomsten van de VEG te evalueren, met speciale aandacht voor visies en organisatiestructuur.

Lokale energiecoöperaties blijken kleine verschillen te hebben in organisatiestructuur die onderscheidend zijn in de mate van kennisuitwisseling tussen deze initiatieven. Voor een vergroting van het leervermogen wordt daarom aanbevolen om startende initiatieven –en eventueel bestaande- tijdens de ondersteuning bij de oprichting van de coöperatie goed te informeren over de bestaande organisatiestructuren. Uiteraard moet hierin altijd aandacht zijn, en invulling blijven, voor persoonlijke voorkeuren en verschillen in structuur.

Er zijn duidelijke en belangrijke nuance verschillen zichtbaar in visies van coöperaties op kwesties in de energietransitie en hoe deze opgelost dienen te worden. Dit is onderscheidend in de mate van kennisuitwisseling tussen coöperaties. Het is daarom aan te bevelen aan zowel overkoepelende netwerken als de CoP en VEG als energiecoöperaties in Gelderland om visie op de agenda te zetten.

Dit inzicht kan worden verkregen door vervolgonderzoek te doen naar de cognitieve, maar ook naar de relationele en structurele dimensie zoals beschreven door Van Wijk, Jansen en Lyles (2008) en de analytische aspecten binnen deze dimensies waarover Kwon (2002), Fukuyama (1995) en McElroy, Jorna en Van Engelen (2006) schrijven. Het is hierin belangrijk om, evenals de theorie, de nuance verschillen niet uit het oog te verliezen en hierover met elkaar van gedachten te wisselen. Zo kunnen coöperaties gezamenlijk tot productieve dialoog over de energietransitie komen en als een sterk geheel de energietransitie van onderaf versnellen.

Met een evaluatie van de kennisuitwisseling tussen coöperaties en daarin aandacht voor visie en organisatiestructuur kunnen gemeenschappelijke referentiekaders tot stand komen bij energie coöperaties in Gelderland, die het leervermogen (de kennisuitwisseling) en daarmee de ontwikkeling deze initiatieven vergroten. (Curran, 2012; Helm, 2008; Miller, 2015; Burt, 2000; Goot, 2009; Ison, 2014; Van Wijk, Jansen & Lyles, 2008). Een dergelijke overeenkomstige manier van verhalen kan helpen de energietransitie concreet vorm te geven en effectieve stappen te zetten richting een duurzame toekomst voor Gelderland (Curran, 2012; Gorp & Goot, 2009; Ison, 2014; Loorbach, Van Baker, Whiteman & Rotmans, 2010).

5.3 – Reflectie

In deze reflectie wordt teruggeblikt op de wijze waarop ik het proces van dit onderzoek heb doorlopen. In maart besloot ik, geïnspireerd door mijn begeleidster Sietske Veenman en een toespraak van Anthony Giddens (2015), mijn onderzoek te focussen op bilaterale, regionale of lokale samenwerkingen. Dit kwam in de plaats van het onderwerp klimaat rond waterprojecten en programma's waarover ik tot die tijd in gesprek was met een contact met de provincie Gelderland.

De afbakening van het onderzoeksonderwerp was in het begin lastig, wat zijn regionale en bilaterale samenwerkingen en overeenkomsten precies en welke projecten kon ik hier van lokaal vinden in de praktijk? Als HBO- instromer was het literatuur onderzoek en vinden en beschrijven van theorieën nieuw voor mij, en ging me dan ook niet makkelijk af. Ik wilde heel graag alle stukken die ik vond naar aanleiding van mijn zoekwoorden scannen en vaak delen er van ook toepassen. Hoofdstuk 2 was daarom een 'omgevallen boekenkast', de sporen daarvan zijn terug te vinden in het opgebouwde conceptueel kader. In het proces naar dit kader toe heb ik ervaren dat mezelf stuk staren kostbare tijd kost en dat om hulp vragen prettig is en me vooruit helpt. Sietske Veenman hielp me in te zien dat er voordelen zijn in mijn creativiteit en bredere interesse, mits ik hierin kritisch blijf bewegen vanuit de stappen in het proces van wetenschappelijk onderzoek.

Wat wél snel ging , was het selecteren van een casus. Door het inschakelen van mijn eigen netwerk kwam ik al snel door een paar belletjes in contact met Ruud Schuurs, de projectmanager van de CoP. In gesprek kwam naar voren dat lokale energie coöperaties in Gelderland een ontwikkelende beweging zijn in de energietransitie. Binnen deze beweging wil men met het oog op de prangende noodzaak van de transitie naar hernieuwbare bronnen een professionaliseringsslag maken, vooral door het ontwikkelen van deze initiatieven door onderlinge kennisuitwisseling. Ook de provincie en Europese unie erkennen de waarde van dergelijk bottom up beleid en geven subsidies uit voor de professionalisering van dergelijke initiatieven. Deze feiten in combinatie met literatuuronderzoek hielpen mij uiteindelijk om mijn onderzoeksonderwerp nog verder af te bakenen naar kennisuitwisseling tussen lokale energie coöperaties in Gelderland en de rol die visies en organisatiestructuur van deze initiatieven hierin spelen.

De beperking tot energie coöperaties uit de CoP in Gelderland heeft een nadeel, zij zorgt voor een minimale generaliseerbaarheid van dit onderzoek. Dit biedt echter als voordeel meer ook diepgang. Tijdens de interviews met coöperaties bleek ook dat het onderwerp, gezien de complexiteit van het thema kennisuitwisseling en visies, deze diepgang verdient. Er zijn veel ontwikkelingen in de energietransitie gaande, en de meningen en gesprekken hierover lopen

uiteen. Interviews bleken daarom de aangewezen manier om hierover informatie te verzamelen.

Opgebouwd uit elementen van de theorieën van Ostrom en Ahn (2003), Van Wijk, Jansen en Lyles (2008), van der Helm (2008), Miller (2015), Curran (2012), Huybrechts en Mertens (2014), Baldassarri en Diani (2007) en Ma en Zeng (2002) zijn visies en organisatiestructuur en de rol die zij spelen in kennisuitwisseling tussen coöperaties vanuit de praktijk naar de theorie meetbaar gemaakt. De operationalisatie van begrippen was een enorme puzzel, maar uiteindelijk denk ik dat dit kader goed aansluit op mijn onderzoeksconcepten. Het is belangrijk in acht te nemen dat het conceptueel kader wat hier werd gebruikt is opgebouwd voor dit onderzoek, en nog niet verder is getoetst.

Het transcriberen en analyseren van de interviews nam veel meer tijd in beslag dan ik had verwacht. Het transcriberen zelf vond ik echt verschrikkelijk, maar uiteindelijk leverde het me tijdens het uitwerken van de resultaten heel veel voordeel op dat ik de interviews zelf heb getranscribeerd. Dit is handig om te weten, maar maakt het transcriptie klusje niet heel veel dragelijker voor mij, helaas.

De combinatie van het HBO instromer zijn, de complexiteit van het thema kennisuitwisseling en het concept visies en de moeite met het operationaliseren van de onderzoeksbegrippen én mijn perfectionisme heeft er toe geleid dat er pas nu, half augustus, een scriptie ligt die ik in wil leveren. In ieder gesprek met Sietske Veenman bleek dat wat er lag op zich oké was maar dat ik er méér uit kon halen. Met name het vertalen van mijn chaotische gedachten naar een goed gestructureerd, wetenschappelijk stuk op papier was hierin een hindernis voor mij. Soms verloor ik het doel van mijn onderzoek uit het oog, maar inmiddels weet ik dat ik de rode draad van mijn onderzoek in mijn achterhoofd moet houden tijdens het schrijven.

Het steeds opnieuw moeten trekken van een sprint wanneer je denkt bij de finish te zijn was vermoeiend, maar ik ben iedere keer ontzettend gegroeid van de opbouwende feedback tijdens die gesprekken. In volgende projecten zal ik beter van empirie naar een abstracter niveau kunnen schrijven, de rode draad beter vast kunnen houden in mijn schrijven, nuancering aan kunnen brengen en het frame van mijn onderzoek, essay of paper sterker neer kunnen zetten met een duidelijk begin en duidelijk eind.

De grootste beperking van dit onderzoek was tijd; interessant was geweest met nog meer verschillende coöperaties in Gelderland in gesprek te gaan en de visies, organisatiestructuur en kennisuitwisseling met andere coöperaties beeldend in kaart te brengen. Deze resultaten kunnen worden gebruikt als prikkel voor een evaluatie van de informatiestructuur binnen

bestaande netwerken en samenwerkingsverbanden. Uit dit onderzoek komt immers duidelijk naar voren dat de onderzochte initiatieven allemaal dezelfde richting op willen, maar sommigen een andere kant uit hollen. Voor een zo groot mogelijke versnelling van de energietransitie is het van belang dat deze beweging als één geheel bottom-up beweegt.

Al met al ben ik tevreden over de wijze waarop dit onderzoek is verlopen. Het heeft even geduurd voordat er een conceptueel kader stond, maar dit kader over visies en organisatiestructuur in relatie tot kennisuitwisseling en de resultaten van de analyse op basis van dit kader zijn mijnsinziens een mooie aanvulling op de wetenschap over kennisuitwisseling tussen een vrij nieuwe vorm van governance in de energietransitie; lokale energiecoöperaties.

Een laatste kritische noot die ik –nogmaals- wil plaatsen bij dit onderzoek heeft betrekking op de generaliseerbaarheid van dit onderzoek, de energiecoöperaties aangesloten bij bestaande overkoepelende netwerken zoals de CoP en de VEG in Gelderland zijn een casus op zich. Alle uitspraken in dit verslag hebben dan ook alleen betrekking op energiecoöperaties in de provincie Gelderland. Een vraag die je hier kunt stellen is in hoeverre de omstandigheden in Gelderland anders zijn ten opzichte van andere provincies. Wellicht kan in de toekomst niet alleen meer onderzoek worden gedaan bij energiecoöperaties in Gelderland maar ook in andere provincies met als doel te ontdekken hoe het aldaar zit met kennisuitwisseling tussen lokale initiatieven.

Referenties

- Arentsen, M., & Bellekom, S. (2014). Power to the People: local energy initiatives as seedbeds of innovation? *Energy, Sustainability and Society*, 4(2), 666-675. doi:10.1016/j.rser.2014.10.089
- Adler, P. S., & Kwon, S. (2002). Social Capital: Prospects for a New Concept. *Academy of Management Review*, 27(1), 17-40. Geraadpleegd van <http://www.jstor.org/stable/4134367>
- Anderson, K. P., & Ostrom, E. (2008). Analyzing decentralized resource regimes from a polycentric perspective. *Policy Science*, 41, 71-93. doi:10.1007/s11077-007-9055-6
- Asselt, M. B. A. van, Faas, A., Molen, F. van der, & Veenman, S. A. (2010). *Uitzicht: toekomstverkennen met beleid* (WRR / Amsterdam University Press / e-isbn 978 90 4851 323 9). Geraadpleegd van www.wrr.nl/fileadmin/nl/publicaties/PDF-verkenningen/Uit_zicht.pdf
- Berkhout, F. (2010). Reconstructing Boundaries and Reason in the Climate Debate. *Global Environmental Change*, 21(3), 565-569. doi:10.1016/j.gloenvcha.2010.07.006
- Boezeman, D. (2013). The Dutch Delta Committee as a boundary organisation. *Environmental Science & Policy*, 49, 29-39. doi:10.1016/j.envsci.2012.12.016
- Baldassarri, D., & Diani, M. (2007). The Integrative Power of Civic Networks. *AJS*, 113(3), 735-780. doi:0002-9602/2007/11303-0004\$10.00
- Boezeman, D. (2015). Understanding the transformation of climate futures. A conceptual framework illustrated with urban adaptation policy. *Futures*, 76, 30-41. doi:10.1016/j.futures.2015.07.008
- Boezeman, D., Ganzevoort, W., Lier, M. van, & Louwens, P. (2014, februari). De klimaatbestendige stad; adaptatiestrategieën van Europese koplopers. Geraadpleegd van file:///C:/Users/s4612000/Downloads/klimaatbestendige_stad_boezeman_e_a_geografie_febr_2014.pdf
- Boezeman, D., Leroy, P., Maas, R., & Kruitwagen, S. (2010). The (limited) political influence of ecological economics: A case study on Dutch environmental policies. *Ecological Economics*, 69, 1756-1764. doi:10.1016/j.ecolecon.2010.04.013
- Boykoff, M. T., & Boykoff, J. M. (2007). Climate change and journalistic norms: A case-study of US mass-media coverage. *Geoforum*, 38(6), 1190-1204. doi:10.1016/j.geoforum.2007.01.008
- Bruin, K. de, Goosen, H., Ierland, E. C. van, & Groeneveld, R. A. (2014). Costs and benefits of adapting spatial planning to climate change: lessons learned from a large-scale urban development project in the Netherlands. *Regional Environment Change*, 14(3), 1009-1020. doi:10.1007/s10113-013-0447-1
- Burt, R. S. (2000). The Network Structure of Social Capital. *Research in Organizational Behaviour*, 22, 345-423. doi:10.1.1.652.5296&rep=rep1&type=pdf

- Cresswell, J. W. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. Thousand Oaks, US: Sage.
- Curran, G. (2012). Contested energy futures: Shaping renewable energy narratives in Australia. *Global Environmental Change*, 22, 236-244. doi:10.1016/j.gloenvcha.2011.11.009
- Doulton, H., & Brown, K. (2009). Ten years to prevent catastrophe? Discourses of climate change and international development in the UK press. *Global Environmental Change*, 19, 191-202. doi:10.1016/j.gloenvcha.2008.10.004
- Dyer, J. H., & Sing, H. (1998). THE RELATIONAL VIEW: COOPERATIVE STRATEGY AND SOURCES OF INTERORGANIZATIONAL COMPETITIVE ADVANTAGE. *Academy of Management Review*, 23(4), 660-679. doi:10.5465/AMR.1998.1255632
- European Union. (2015). Adaptation to Climate Change. Geraadpleegd op 6 februari, 2016, van http://ec.europa.eu/clima/policies/adaptation/faq_en.htm
- European Union. (2016). EU Adaptation Strategy. Geraadpleegd op 6 februari, 2016, van <http://climate-adapt.eea.europa.eu/eu-adaptation-policy/strategy>
- Extera, R. den, Lenharta, J., & Kernb, K. (2015). Governing climate change in Dutch cities: anchoring local climate strategies in organisation, policy and practical implementation. *Local Environment*, 20(9), 1062-1080. doi:10.1080/13549839.2014.892919
- Fukuyama, F. (1995). Social Capital and the Global Economy. *Foreign Affairs*, 74(5), 89-103. doi:10.2307/20047302
- Giddens, A. (2015, 24 april). Lecture: The Politics of Climate Change [YouTube]. Geraadpleegd van <https://www.youtube.com/watch?v=qojiKUIqbdQ&list=PL6w8ulyIkNGEIfvJoeAP8YivVt2aiDhD5&index=2>
- Giddens, A. (2009). *The Politics of Climate Change* (4e ed.). Cambridge, United Kingdom: Polity Press.
- Gorp, B. van, & Goot, M. van der. (2009). Van Frankenstein tot de Goede Moeder: de inzet van Frames in de strategische communicatie over duurzaamheid. *Tijdschrift voor Communicatiewetenschap*, 37(4), 303-316. Geraadpleegd van <http://search.proquest.com/openview/bedb079a79490ba2a87e7d86002ea1d6/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=2026495>
- Goh, S. C. (2002). Managing effective knowledge transfer: an integrative framework and some practice implications. *Journal of Knowledge Management*, 6(7), 23-30. doi:10.1108/13673270210417664
- Hartley, J., & Benington, J. (2006). Copy and Paste, or Graft and Transplant? Knowledge Sharing Through Inter-Organizational Networks. *Public Money & Management*, 26(2), 101-108. doi:10.1111/j.1467-9302.2006.00508.x
- Heijden, J. van der. (2014). *Governance for Urban Sustainability and Resilience: Responding to Climate Change and the Relevance of the Built Environment*. Geraadpleegd van <http://www.elgaronline.com/view/9781782548126.xml>

- Helm, R. van der. (2008). The vision phenomenon: Towards a theoretical underpinning of visions of the future and the process of envisioning. *Futures*, 41, 96-104. doi:10.1016/j.futures.2008.07.036
- HierOpgewekt. (2015). Community of Practice. Geraadpleegd op 1 maart, 2016, van <http://www.hieropgewekt.nl/initiatieven/gelderland>
- HierOpgewekt. (2015). WindPark Nijmegen Betuwe. Geraadpleegd op 16 juli, 2016, van <http://www.hieropgewekt.nl/initiatieven/gelderland/windpark-nijmegen-betuwe>
- Huybrechts, B., & Mertens, S. (2014). The Relevance of the Cooperative Model in the Field of Renewable Energy. *Annals of Public and Cooperative Economics*, 85(2), 193-2012. doi:10.1111/apce.12038
- Igalla, M., & Meerkkerk, I. van. (2015). De duurzaamheid van burgerinitiatieven. Een empirische verkenning. *Bestuurswetenschappen*, 69(3), 25-53. doi:10.5553/Bw/016571942015069003003
- Keijzers, G. (2000). The evolution of Dutch environmental policy: the changing ecological arena from 1970–2000 and beyond. *Journal of Cleaner Production*, 8(3), 179-200. doi:10.1016/S0959-6526(00)00003-2
- Larsson, R., Bengtsson, L., Hendriksson, K., & Sparks, J. U. D. I. T. H. (1998). The Interorganizational Learning Dilemma: Collective Knowledge Development in Strategic Alliances. *Organization Science*, 9(3), 285-305. Geraadpleegd van <http://www.jstor.org/stable/2640224>
- Loorbach, D. (2010). Transition Management for Sustainable Development: A Prescriptive, Complexity-Based Governance Framework. *Governance*, 23(1), 161-183. doi:10.1111/j.1468-0491.2009.01471.x
- Loorbach, D., Bakel, J. C. van, Whiteman, G., & Rotmans, J. (2010). Business Strategies for Transitions Towards Sustainable Systems. *Business Strategy and the Environment*, 19, 133-146. doi:10.1002/bse.645
- Ma, H. W., & Zeng, A. P. (2003). The connectivity structure, giant strong component and centrality of metabolic networks. *BIOINFORMATICS*, 19(11), 1423-1430. doi:10.1093/bioinformatics/btg177
- McElroy, M. W., Jorna, R. J., & Engelen, J. van. (2006). Rethinking social capital theory: a knowledge management perspective. *Journal of Knowledge Management*, 10(5), 124-136. doi:10.1108/13673270610691233
- Miller, C., O-Leary, J., Graffy, E., Stechel, E., & Dirks, G. (2015). Narrative futures and the governance of energy transitions. *Futures*, 70, 65-74. doi:10.1016/j.futures.2014.12.001
- Ostrom, E. (2010). Polycentric systems for coping with collective action and global environmental change. *Global Environmental Change*, 20, 550-557. doi:10.1016/j.gloenvcha.2010.07.004
- Ostrom, E., & Ahn, T. K. (2003). *Foundations of Social Capital*. Cheltenham, United Kingdom: Edward Elgar Publishing Limited.

- Paschen, J. A., & Ison, R. (2014). Narrative research in climate change adaptation - exploring a complementary paradigm for research and governance. *Research Policy*, 43(6), 1083-1092. doi:10.1016/j.respol.2013.12.006
- Padilla-Melendez, A., & Aguila-Obra, A. R. Del. (2012). Shifting sands: Regional perspectives on the role of social capital in supporting open innovation through knowledge transfer and exchange with small and medium-sized enterprises. *International Small Business Journal*, 31(3), 296-318. doi:10.1177/0266242612467659
- Provincie Gelderland. (2015). Versnellen voor groene energie. Geraadpleegd op 16 juli, 2016, van <http://www.gelderland.nl/Versnellen-voor-groene-energie>
- Rosen, A. M. (2015). The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change. *Politics & Policy*, 43(1), 30-58. doi:10.1111/polp.12105
- Rosen, A. M. (2015). The Wrong Solution at the Right Time: The Failure of the Kyoto Protocol on Climate Change. *Politics & Policy*, 43(1), 30-58. doi:10.1111/polp.12105
- Sampei, Y., & Aoyagi-Usui, M. (2009). Mass-media coverage, its influence on public awareness of climate-change issues, and implications for Japan's national campaign to reduce greenhouse gas emissions. *Global Environmental Change*, 19(2), 203-212. doi:10.1016/j.gloenvcha.2008.10.005
- Seyfang, G., & Haxeltine, A. (2012). Growing grassroots innovations: exploring the role of community-based initiatives in governing sustainable energy transitions. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 30(3), 381-400. doi:10.1068/c10222
- Sluijs, J. P. van der, Est, R. van, & Riphagen, M. O. N. I. Q. U. E. (2010). *Ruimte voor klimaatdebat: zicht op interactie tussen klimaatpolitiek, wetenschap en media* (Rathenau Instituut). Geraadpleegd van <http://dSPACE.library.uu.nl/handle/1874/203054>
- VEG. (2016). Vereniging Energie Cooperaties Gelderland. Geraadpleegd op 15 maart, 2016, van <http://www.geldersenergieakkoord.nl/>
- Verschuren, P., & Doorewaard, H. (2007). *Het ontwerpen van een onderzoek* (4e ed.). Den Haag, Nederland: Boom Lemma.
- Vink, M. J., Boezeman, D., Dewulf, A., & Termeer, C. J. A. M. (2012). Changing climate, changing frames Dutch water policy frame developments in the context of a rise and fall of attention to climate change. *Environmental Science & Policy*, 30, 90-101. doi:10.1016/j.envsci.2012.10.010
- Wesselink, A., Buchanan, K. S., Georgiadou, Y., & Turnhout, E. (2013). Technical knowledge, discursive spaces and politics at the science-policy interface. *Environmental Science & Policy*, 30, 1-9. doi:10.1016/j.envsci.2012.12.008
- Weick, K. E., Sutcliffe, K. M., & Obstfeld, D. (2005). Organizing and the Process of Sensemaking. *Organization Science*, 16(4), 409-421. Geraadpleegd van <http://www.jstor.org/stable/25145979>

Wijk, R. van, Jansen, J. P., & Lyles, M. A. (2008). Inter- and Intra-Organizational Knowledge Transfer: A Meta-Analytic Review and Assessment of its Antecedents and Consequences. *Journal of Management Studies*, 45(4), 830-853. doi:10.1111/j.1467-6486.2008.00771.x

Yin, R. K. (2015). *Qualitative research from start to finish*. Guilford Publications.

Bijlagen

Semi-structured Interview Guide

Introductie:

Persoonlijke introductie (depending on Interviewee)

- Naam: _____
- Functie: _____ binnen (and if applicable outside) coöperatie: indien niet bekend vooraf, nu vragen naar
- Werkzaamheden _____

- Functie buiten coöperatie _____
- Verantwoordelijkheden _____

- Korte beschrijving coöperatie en check of dit klopt met interviewee:
- Dank voor tijd
- Mag ik tutoyeren?
- Vindt u/jij het goed als ik dit interview opneem, zodat ik de opname later kan gebruiken voor een goede uitwerking en analyse van mijn onderzoek?

Algemene Introductie:

In licht van de energie transitie hebben zich de afgelopen jaren verschillende initiatieven ontwikkeld waaronder lokale energie coöperaties met een gedeelde agenda voor sociale hervorming en invloed op beleid in het gebied van energie. Gezien het belang van het succes van deze lokale initiatieven ben ik benieuwd hoe zij hun voordeel kunnen doen met het leren van elkaar op verschillende niveaus binnen de gedeelde visie voor een duurzame toekomst.

Zoals u al weet heeft the Community of Practice (CoP) Gelderland in kaart gebracht welke initiatieven er in Gelderland zijn, zoekend naar nieuwe samenwerkingsvormen en het opstellen van verantwoordelijkheden van betrokken instanties en overheden.

Meer recent is het Gelders Energieakkoord ontstaan vanuit een samenwerking van enkele coöperaties in Gelderland, met als aanleiding de Efro-aanvraag, zij willen zich in het bijzonder richten op kennis uitwisseling tussen coöperaties ten behoeve van professionaliseren van deze initiatieven. Kennis uitwisseling is ook iets wat in mijn literatuur onderzoek sterk naar voren kwam als voorwaarde voor succesvolle ontwikkeling van initiatieven en organisaties. Wetende dat energiecoöperaties verschillen in leeftijd, grootte en manier waarop

zij energie opwekken was ik erg benieuwd naar de prikkels voor kennisuitwisseling tussen dergelijke initiatieven. Kennis over wat deze prikkels zijn kan helpen bij het bereiken van doelen en een betere kennis uitwisseling.

Aangezien visie en communicatie belangrijke aspecten zijn van kennisuitwisseling ben ik benieuwd hoe u/jij bepaalde onderwerpen ziet of denkt dat bepaalde problemen in de energie transitie getackeld kunnen worden vanuit het perspectief van de coöperatie, en hoe u/jij de samenwerking tussen coöperaties zou omschrijven.

Ik ben daarom erg benieuwd naar hoe u/jij, gezien uw/jouw kennis en ervaring, dit ziet binnen _____ coöperatie en in het netwerk van coöperaties in Gelderland.

Thema en subthema's	voorbeeldvragen	doorvragen
<u>Kennisuitwisseling met andere coöperaties</u>		
- Kennisuitwisseling/ samenwerking	- o Met welke coöperaties werken jullie het meeste samen? - o Zijn er bepaalde coöperaties met wie u meer kennis en ervaringen uitwisselt? - o Zijn er coöperaties met wie u meer kennis uit zou willen wisselen? - o Kunt u organisaties noemen die meer kennis met elkaar uit wisselen?	Waarom wel/niet? Waarom juist (niet) met die coöperaties? Met wie wel/niet? Hoe komt dat, denk je? Wat is er anders aan die werkwijze?
- CoP/GAK	- o Wat zijn dominante samenwerkingstructuren binnen GAK/CoP? - o hoe zit het met CoP/GAK? - o hoe zit het met visies binnen CoP? - o Hoe zit het met visies binnen GAK? - o Op welke punten komen de visies overeen? - o Welke punten in de visies verschillen	Waarom noemt u juist deze? Wat vind u daar van? Kunt u daar een voorbeeld van geven uit de praktijk? Waarom denkt u dat?

	van elkaar? ○ Hoe zal dit zich in de toekomst ontwikkelen?	
--	---	--

<u>Besluitvorming over de energie transitie</u>		
- verantwoordelijkheid	○ Hoe denkt u dat de energietransitie gecoördineerd moet worden? (i.e. centraal/decentraal/netwerkorganisatie)	Waarom denkt u dat? Kunt u hier een voorbeeld van geven?
- deskundigheid	○ Waar zit op dit moment de deskundige kennis over hernieuwbare/groene energie? ○ Wie zullen er in de toekomst deskundig zijn op het gebied van hernieuwbare/groene energie?	Kunt u dat toelichten? Nog op andere plekken?
- Centrale of Decentrale besluitvorming? * nu * toekomst (trends) * gevolgen voor de energietransitie	○ Door wie worden beslissingen over de energietransitie op dit moment genomen? ○ Hoe zou u de besluitvorming omschrijven? ○ Welke trends zien jullie op dit moment in de besluitvorming over de energie transitie? ○ Zullen deze trends zich verder blijven ontwikkelen? ○ Hoe zal besluitvorming er in de toekomst uit zien? ○ Welke gevolgen zal dit soort besluitvorming hebben voor de energie transitie?	Waarom zou u dit zo omschrijven? Wie waren er nog meer bij betrokken? Denkt u dat dit zo blijft? Op welke manier sluit dit aan op de visie van de coöperatie? Hoe zou u dat graag anders zien?

		Kunt u daar meer over vertellen? Heeft u daar een voorbeeld van uit de praktijk?
- effectiviteit; visie voor de toekomst	- Wat kunt u vertellen over de effectiviteit van besluitvorming over de energie transitie op dit moment? - Hoe zou de coöperatie dit in de toekomst graag willen zien?	

Investeringscapaciteit (mensen)

- Menselijk kapitaal * talent * focus * ontwikkeling	- Welke focus is er nodig voor de ontwikkeling van het juiste talent? - Hoe zou de energie transitie, of coöperaties zoals ____ dit talen aan kunnen trekken?	Waarom denkt u dat? Wie kan daaraan bijdragen? Kunt u daar een voorbeeld van geven?
- initiatief	- Wie zijn initiatief nemers in de energietransitie? - Wie zullen in de toekomst initiatief nemen?	Waarom denkt u dat? Wie nog meer? Wie is hier allemaal bij betrokken? Kunt u daar een voorbeeld van geven?

Investerings capaciteit (kosten)

- financiële investering * hoe? * subsidies * andere investeerders	- Welke mogelijkheden ziet u voor de financiering van de energietransitie - Denkt u dat dit zich in de praktijk ook zo zal ontwikkelen? - Welke rol zullen subsidies van de	Kunt u dat toelichten? Zijn er nog andere manieren om dit te doen?
--	---	--

	overheid (provincie, gemeente) hier in spelen? - o Welke subsidies heeft u het dan over? - o Welke subsidies zullen in de toekomst belangrijk zijn? - o Welke rol zullen andere investeerders hierin spelen? (bedrijfsleven)	Welke spreekt u het meeste aan?
- verhouding kosten tot opbrengsten	o Hoe staan de kosten en investeringen die nodig zijn, in verhouding tot de opbrengsten van de energie transitie?	Waarom denkt u dat? Kunt u een voorbeeld geven?
- status quo (huidige systeem en beleid)	- o Wat zal er gebeuren met het beleid zoals dat er nu ligt? - o Welke veranderingen zou de coöperatie daar in willen zien? - o Hoe zal de coöperatie daar aan bij (kunnen/willen) dragen?	Welke elementen zijn hierin (nog meer) belangrijk?

- trends * ontwikkeling * gevolgen voor energie transitie	- o Welke trends zien jullie op dit moment binnen de energie transitie? - o Zullen deze trends zich verder blijven ontwikkelen? - o Welke gevolgen zal dit hebben voor de energie transitie?	Kunt u daar meer over vertellen? Heeft u daar een voorbeeld van uit de praktijk?
- publieke aandacht (nu en in de toekomst) * media * focus * nut * wil te veranderen	- o Hoe denken mensen in het algemeen over de energietransitie, denkt u? - o Is het belang van de energietransitie algemeen bekend? - o Waar ligt de focus in de media als het gaat over energietransitie? - o Hoe zou u dit anders willen zien?	Waarom is dat zo, denkt u? Wie spelen hierin een rol? Wie hebben hier invloed op? Hoe komt dat?
<u>Haalbaarheid</u>		
Onzekerheden * klimaatverandering	- o Welke onzekerheden ziet u omtrent klimaatverandering? - o Wat is de huidige kennis over	Hoezo noemt u juist deze

* kennis * veiligheid	klimaatverandering en energietransitie? ○ Hoe denkt u dat de energietransitie in het algemeen wordt waargenomen in termen van veiligheid? ○ Hoe zou u de energietransitie en het gebruik van hernieuwbare bronnen omschrijven in termen van veiligheid?	onzekerheden? Is deze kennis voldoende voor gedegen energie transitie?
Mogelijkheden * banen * veiligheid * comfort * genoeg groene energie voor iedereen?	○ Welke beroepen ziet u wegvallen in het licht van de energietransitie? ○ Welke mogelijkheden creëert de energie transitie op het gebied van werk? ○ Wat zal de energietransitie opleveren? ○ Hoe zal de energie transitie ons beeld van comfort beïnvloeden? ○ Welke trends in de energietransitie zullen hierin een rol spelen? ○ Wat is de rol van de lokale energie coöperatie hier in?	Waarom denkt u dat? Hoezo juist deze mogelijkheden? Kunt u daar een voorbeeld van geven uit de praktijk? Hoezo deze winst? Waarom denkt u dat?

<u>Communicatie</u>		
- onderlinge communicatie	○ Hoe communiceert u onderling? Hoe verloopt de communicatie? ○ Hoe wordt er gecommuniceerd over wie verantwoordelijk is?	kunt u daar nog meer over vertellen, hoe, waarom, kunt u dat toelichten, heeft u daar een voorbeeld van, heeft u nog een voorbeeld, zijn er nog andere elementen belangrijk, wie was hier wel bij betrokken, wie was er niet bij

		betrokken
- beslissingen	○ Hoe worden beslissingen gemaakt? ○ Hoe worden beslissingen genoteerd? Hoe wordt terug gekoppeld naar deze besluiten?	
- problemen	○ Zijn er tijdens het project problemen ontstaan? ○ Hoe en wanneer worden deze problemen besproken?	